

BİRGİLİ MEHMET EFENDİ
ve
MEZHEPLER TARİHİ İLE İLGİLİ RİSALESİ
(Tuhfetü'l-Müsterşidîn fi Beyâni Fırakı Mezâhibi'l-Müslimîn)

Doç.Dr.Avni İLHAN

Elde edebildiğimiz üç nüshasını ¹ karşılaştırmak suretiyle neşre hazırladığımız ve tercümesi ile birlikte sunduğumuz bu eserin sözünü ettiğimiz her üç nüshasında da müellifi kayıtlı değildir. Ancak, bu risalenin 16.yüzyılda yetişmiş ve dinî konuların hemen hepsinde eserler vermiş, şöhretli bilgin Birgili Mehmet Efendi'ye ait olduğunu Bağdat'lı İsmail Paşa, Brockelmann, Atsız, Ahmet Turan Arslan zikretmektedirler. ²

Şimdilik bu risalenin İmam Bilgivi'ye ait olduğuna dair elimizde sadece zikrettiğimiz kayıtlar vardır. Bu konunun kısmî münakaşasını İmam Birgivi'yi kısaca tanıttikten sonra sürdürmek daha uygun olacaktır.

Birgili Mehmet Efendi: Aslen Balıkesirli'dir. Babası Pîr Ali de alim bir zat idi. 929/1523 de Balıkesir'de doğdu. İlk ve orta tahsilini babasından tamamladıktan sonra İstanbul'a gitti. Bazı hocalardan ders aldı. Semaniye medresesine devam etti. Büyük bir başarı ile burasını bitirip müderrislik pâyesini kazandı. Bazı İstanbul medreselerinde müderrislik, Edirne'de kassâm-ı askerilik ve felerinde bulundu. Bu arada eserler yazarak ve camilerde va'z ederek yaygın hale gelen bid'atlarla mücadele ediyordu. Bir müddet sonra kassâm-ı askerilik vazifesinden ayrılıp İstanbul'da tasavvufa intisab etti. Mehmed Efendi'nin tedris hayatından tamamen ayrılmasına şeyhi razı olmadı.

İstanbul'da bulunduğu bu zamanda II Selim'in hocası Ataullah Efendi (979/1571) ile arasında kuvvetli bir dostluk hâsıl olmuştu. Ataullah Efendi, doğum yeri olan Birgi'de yaptırdığı madreseye Mehmed Efendi'yi müderris tayin etti. ³ Bundan sonra artık biz onu 981/1573 de vebadan vefat edinceye kadar hep okuyan, okutan ve yazan bir kimse olarak görüyoruz. Halkın saplandığı bid'atlardan onları uzaklaştırmak en büyük tutkusu idi. Bu hususta zamanının en şöhretli ve en nüfuzlu alimi Ebussuûd'la bile takıştı. ⁴

Gözlerinden rahatsız ve Birgi'de aradığını bulabileceği bir kütüp-

haneden mahrum olmasına ⁵ rağmen okuyup yazması devam etmiş ve kısa sayılabilecek ömründe pek çok eser yazmıştır.

Tuhfetü'l-Müstersîdîn fî Beyânî Fırakî Mezâhibi'l-Müslimîn-Müslümanların Mezhepleri Hakkında Uyarılmak İsteyenlere El Kitabı: İmam Birgivî'ye nisbet edilen bu risale, Arapça yazılmış, orta boy, yedi varaklık, son derece muhtasar bir eserdir. Makalâtü'l-İslâmiyyîn, el-Fark beyne'l-Fırak ve el-Milel ve'n-Nihâl gibi konunun tanınmış kaynaklarından gerek tasnif gerek uslûp ve bilgi yönünden oldukça farklıdır.

Bu eserde fırkalar, altı ana bölüme; her bölüm de kendi arasında onikiye ayrılmaktadır. Böylece toplam yetmişikiye ulaşılmaktadır. Ehl-i Sünnet müstakil olarak ele alınmıştır. Milel ve nihâl yazarlarının büyük çoğunluğu bu konu ile ilgili hadiste ⁶ bildirilen yetmişüç sayısına ulaşmayı hedef alan özellikte tasnifler yapmışlardır. Fakat yukarıda zikdedilen tarzda, yani altı ana bölümlü ve her ana bölümü onikişer tali bölümlerle yetmişikiye; ona bir de Hakk mezheb olan Naciye Fırkasını (Ehl-i Sünnet) ekliyerek yetmişüçe ulaşan sınıflandırmaların ilki tesbit edebildiğimiz kadarıyla, Mekhül en-Nesefi'nindir. ⁷

Biz, muahhar eserlerin tasnif benzerlikleri üzerinde dururken Birgili'ye nisbet edilen bu eserin Yaşar kutluay merhum tarafından neşredilen Ebû Muhammed Osman b. Abdulah b. el-Hasen el-Irakî el-Hanefî'nin el-Fırakü'l-Müfterika beyne Ehli'z-Zeyği ve'z-Zendeka ⁸ adlı eserinin bozuk bir özetinden ibaret olduğunu tesbit ettik.

İlk altı ana bölümün el-Fırak'daki, 1-Nâsibe, 2-Râfıza, 3-Cebriyye, 4-Kaderiyye, 5-Müşebbihe, 6-Muattıla, sıralamasına karşı, Tuhfe'deki sıralama şöyledir: 1-Cebriyye, 2-Kaderiyye, 3-Kerramiyye, 4-Muattıla, 5-Revafız, 6-Nevasıb. Ayrıca yukarıda görüldüğü gibi Tuhfedeki üçüncü sırada yer alan Kerrâmiyye, el-Fırak'da beşinci sırada yer alan Müşebbihe yerine kullanılmıştır. Tuhfe'deki bu sıralamada Cebriyye adı altında Mutezili fırkalar, Kaderiyye ismi altında da Cebriyye fırkaları yer almıştır. Biz bunu müstensih hatası olarak kabul ettiğimiz için metinde düzelttik. ⁹ Ayrıca beşinci sıradaki Revafız'ın altıncı sıradaki Nevasıb'la metin içinde sıraları değiştirilmiştir. Böylece Tuhfe'de metin içinde fırkalar: 1-Kaderiyye, 2-Cebriyye, 3-Kerrâmiyye, 4-Muattıla, 5-Nevasıb, 6-Revafız, ana bölümleri altında incelenmiştir.

Tarihî çıkışlarına uygun olması bakımından daha düzenli olan el-Fırak'daki sıralamaya göre ele alacak olursak: el-Fırak'da Nâsibe, Tuhfe'de Nevasıb ismi ile geçen Haricî fırkalardan, Ezrakiyye, Kenziyye-

ye, Şemrâhiyye, Ahnesiyye, Muhakkime, Meymûniyye, Yezidiyye, Şeybâniyye isim olarak her iki risalede de yer almaktadır. Diğer fırkalardan el-Fırak'da Hamza b. Evrek (?) e¹⁰ nisbetlerinden dolayı Hamziyye diye nakledilene Tuhfe'de yanlış olarak Hâzimiyye¹¹ diye kayıtlıdır. Bu fırkaya Hamzekiyye denildiği de hatırlatılmaktadır. Ayrıca görüşleri de karıştırılmıştır. Yine el-Fırak'da Kûziyye ismi ile zikredilen fırka Tuhfe'de Kizbiyye diye anılmaktadır. Bu fırkanın görüşleri olarak Kûziyye'ninkiler anlatılmıştır. Bunun, daha bir çok benzeri gibi, okuyuş hatasından bu hale dönüştüğü kanaatındayız. el-Fırak'da İbadiyye'nin görüşleri anlatılırken anne ve kız kardeşlerin nikâhının caiz olduğuna inandıkları kaydediliyor. Tuhfe'de aynı görüşler Hafsiyye adındaki fırkaya mâl edilmiş. Muhtemelen müellif Şehristânî'nin eserinde İbâdî fırkalardan birinin adı olarak geçen Hafsiyye ismini zikrettikten sonra bu fırkanın görüşlerini yazarken el-Fırak'tan nakletme yoluna gitmiştir.¹² Tuhfe'de Abdiyye olarak anılan fırka ile ilgili görüşler de el-Fırak'da Saltiyye için söylenenlerin aynıdır.¹³ el-Fırak'ta Şeybâniyye ve Yezidiyye aynı fırka olarak zikredilirken Tuhfe'de Yezidiyye ayrı görüşleri olan bir fırkadır.

Böylece risalemizde adı geçen oniki Haricî fırkası ya tamamen kelimesi kelimesine el-Fırak'tan iktibas edilmiş, özetlenmiş veya dikatsizlikten ve bu konuda müracaat kaynağı eksikliği gibi sebeplerden ötürü başka isimler altında yer almış bulunmaktadır.

Revafız adı altında zikredilen şii fırkaların ele alınışı da yukarıdakinden pek farklı değildir. Nitekim, Kâmilîyye, Şerikiyye, İshâkiyye, Zeydiyye, Tenâsühiyye, Sebâiyye, Mansûriyye, Hattâbiyye adları altında sekiz fırka her iki eserde de yer almaktadır. Tuhfe'de Bâtîniyye adı ile geçen fırka el-Fırak'da anlatılan Ğurabiyye'nin aynıdır. Yine Tuhfe'de Temâsiliyye ismi ile geçen fırkaya Tefviziyye de denildiği kaydedilmektedir ki bu fırka el-Fırak'da Mufavvıza¹⁴ diye geçmektedir. Böylece bu guruba giren dokuz fırkada her iki eserdeki isimler aynıdır. Yalnız Tuhfe'de Hattâbiyye'nin sadece Makalât'ta zikredilen, "kendilerine uyanlar için yalan şahidliğini caiz görmeleri" ile ilgili görüşleri yazılmıştır.¹⁵ Tuhfe'deki Hâşimiyye hakkında yazılanlar Hüşamîyye adı altında Makalât'ta ve Bağdadî'nin el-Fark beyne'l-Fırak'ında yazdıklarına dayanmaktadır.¹⁶ Mukannaiyye fırkası ise Bağdadî'nin el-Fark'ına dayanmaktadır.¹⁷

Kaderiyye adı altında zikredilen, Aslahiyye, Vâsiliyye, Huzeyliyye, Kâsitiyye, İvaziyye, Râvendîyye, Hayyâtîyye, yine her iki risalede de yer almaktadır. el-Fırak'daki Behâşimiyye, Tuhfe'de Behşemiyye tar-

zında Bağdadî'nin el-Fırak'ına ¹⁸ uygun olarak geçmektedir. Yalnız bunlardan el-Fırak'da Hayyâtiyye'den sonra zikredilen Nâkisiyye Fırkasının görüşleri Tuhfe'de Hayyâtiyye Fırkasına; yine el-Fırak' daki Huzeyliyye'nin görüşleri Tuhfe'de Muammeriyye adı altında zikredilen fırkaya mâl edilmiştir. Ayrıca Râvendiyeye'nin görüşleri de yanlış aktarılmıştır. ¹⁹ Bu husus akla Tuhfe'nin el-Fırak'ı kötü bir şekilde iktibas etmiş bir müellifin eserinden özetlendiği ihtimâlini de getirmektedir. Çünkü benzer durum Muattıla gurubunda da müşahade edilmektedir. Bu kısım ile ilgili diğer fırkalar rastgele seçilmiş gibidir. Yoksa Câhızıyye'nin Nazzâmiyye'ye tercihini anlamak gerçekten mümkün değildir. Ancak Kitâbiyye ve Yemâmiyye adı ile geçen fırkalara Eş'arî, Malatî, Bağdadî, Şehristanî ve el-Fırak'da rastlayamadık.

Cebriyye gurubuna giren fıraklardan sadece birisinin ismi birazcık değişiktir. O da el-Fırak'da Fikriyye, Tuhfe'de Tefekkûriye adıyla zikredilenidir. Diğer onbir fırkanın tamamı her iki risalede de aynı yer almıştır.

Kerrâmiyye (el-Fırak'a göre Müşebbihe) gurubuna giren fırkaların hepsi iki eserde de aynı isimle anılmaktadır. Ayrıca el-Fırak'da Kerrâmiyye onüçüncü fırka olarak eklenmiştir. Halbuki Tuhfe'de Kerrâmiyye altı ana bölümden biri olarak gösterilmiştir.

Muattıla gurubuna giren fırkaların onbiri her iki eserde aynı isimle zikredilmektedir. Sadece el-Fırak'ta zikredilen Merîsiyye, Tuhfe'deki Şekkiyye farklı isimlerdir. Fakat el-Fırak'taki Merîsiyye'nin görüşleri Tuhfe'deki Vâkıfiyye'nin görüşleri olarak, ²⁰ el-Fırak'daki Vâkıfiyye'nin görüşleri de Tuhfe'de Şekkiyye'nin görüşleri ²¹ dir diye tanıtılmıştır. Ayrıca Zenadîka'nın iki eserde farklı tanıtıldığı da dikkat çekmektedir. ²²

Bütün bu açıklamalardan sonra Tuhfetü'l-Müstersîdîn'in gerek tasnif, gerek ele alınan fırkalar ve görüşleri yönünden el-Fırakü'l-Müfterika'nın veya daha büyük bir ihtimâle el-Fırak'ın kötü bir şekilde iktibası olan bir başka eserin özeti olduğu ortaya çıkmaktadır.

Bir başka ihtimâl de bir Türk müellif tarafından kaleme alınan ²³ el-Fırak'ın bir başka Türk müellifi Birgivi tarafından esas alınmış olması 16.asır Türkiyesinde bu eserin bilinen ve beğenilen bir el kitabı olduğudur. Buradan hareketle, müracaat edebileceği kaynaklar yönünden sıkıntıda olduğunu bildiğimiz Birgivi'nin Birgi'de sadece bu eserden faydalandığı neticesine varılabilir. Yalnız bu takdirde Tuhfe'de bulunup da el-Fırak'da bulunmayan bir iki fırkanın nereden alınıp

yazıldığı meselesi cevapsız kalmaktadır.

Tuhfe'de bulunan ciddi tutarsızlıklar ve hatalardan dolayı ²⁴ bu eserin Birgivi'ye aid olmadığı hükmüne varmak onun şöhreti ile şartlanmaktan ileri gelir. Öyle anlaşılıyor ki Birgivi çeşitli fırkalar hakkında gerek talebeleri gerek sade vatandaş için bir el kitabı yazmak istemiş, fakat bu konuda yukarda da söylediğimiz gibi muhtemelen sadece el-Fırakü'l-Müfterika (veya el-Fırak'a da kaynaklık eden veyahutta el-Fırak'tan iktibas edilmiş bizce mechül bir eser) bulunduğundan onu özetlemek mecburiyetinde kalmıştır. Yalnız Birgivi'nin Şehristanî'nin el-Milel'inden haberdar olduğunu biliyoruz. ²⁵

Bütün bunlardan sonra Birgivi'nin bu konularda geniş bilgi sahibi olmadığını söylemek hatalı olmasa gerektir, kanaatındayız.

Nüshalar: 1- Manisa Nüshası: Manisa Kütaphanesi 4837 nr.da kayıtlı, sırtı, oldukça yıpranmış kahverengi meşin ciltli, üstü elişi kâğıdı ile kaplı, karton kapaklı ve miklepli mecmuanın 41 b- 49 a varaklarını içine alan sekiz varaklık bir risaledir. Filigranlı, ince sağlam kâğıdli, 190 x 110 (120 x 75) mm. ebadında, düzgün nesih yazılıdır. Her sayfada 17 satır bulunmaktadır. İstinsah kaydına rastlayamadığımız bu nüshanın kâğıdı ve mürekkep rengi oldukça muahhar olduğunu gösteriyor. Mecmua'nın son risalesinin istinsah kaydı 1204 hicri ise de kâğıd ve yazı farkı sebebiyle bu iki risalenin arasında tarih bakımından bir irtibat kurmak isabetli olmayacaktır.

2- Süleymaniye Nüshası: Süleymaniye Kütüphanesi, Damat İbrahim Paşa kısmı 297 nr. da kayıtlı mecmua'nın 377b-384a varaklarını içine alan toplam yedi varaklık risaledir. Mikrofilminden faydalandığımız bu nüshanın yazı çeşidi nesihdir ve son sayfa hariç sayfada 19 satır bulunmaktadır. Son sayfa dört satırdan ibarettir. Bu nüshada da, maalesef, istinsah kaydı yoktur.

3- Berlin Nüshası: Berlin Kraliyet Kütüphanesi 2133/4 numarada kayıtlı olanıdır. Bunun da mikrofilminden faydalandık. Numarasından da anlaşılacağı gibi bu da bir mecmuadır ve risalemiz bu mecmua'nın 45 a - 54 b varaklarını içine alan toplam on varaklık kısmından ibarettir. İlk varakın ön yüzü (45 a) nde bazı hat denemeleri yapılmış, tam okunamayan içice geçmiş yazılar bulunmaktadır. Yazı çeşidi nesihlidir. İlk sayfasında 16, son sayfasında 9, diğerlerinde 17 şer satır bulunmaktadır. ²⁶

Nüshalardan birini diğerine tercih edebileceğimiz bir üstünlük göremedik. Her üç nüshada da müstensih hatalarına rastlanmaktadır.

Meselâ müellif hatası olarak kabul edemeyeceğimiz, her üç nüshada da yanlış olarak, Cebriyye ile Kaderiyye isimlerinin yer değiştirmiş olması muhtemelen müstensihlerin hatasıdır. Daha akla yatkın ihtimâl ise, her üç nüshanın menşe birliğine sahib olmasıdır. Hata da, elimizde bulunmayan ve her üç nüshanın menşeyini teşkil eden nüshadan kaynaklanmaktadır. Yine benzer bariz bir hata, Cebriyye gurubuna dahil olan Hubbiyye Fırkasının hatalı okunuşu ile Cebriyye şeklinde kayıtlanmış olmasıdır. ²⁷

Damat İbrahim Paşa ve Berlin nüshalarında sıkça görülen atlamalar Manisa nüshasında daha azdır. İşte bütün bu sebeplerden ötürü biz her hangi bir nüshayı esas almadık. Her üç nüshayı karşılaştırarak bir nüsha ortaya çıkarmayı daha uygun bulduk.

Nüsha farklarını belirtirken Berlin nüshasını (ب), Damat İbrahim Paşa nüshasını (د), Manisa nüshasını (د) harfleri ile ve her üç nüshada da hatalı gördüğümüzü kısımlarda kendi tercihimizi de [ ] işareti ile gösterdik.

Dipnotlar

- 1- Bu risalenin dördüncü bir nüshasının Tunus'da "el-Mektebetü'l-Va-taniyye, nr. 991"de olduğunu Marmara Üniversitesi Öğretim Üyeleri-rinden Dr. Ahmet Turan Arslan'ın lutüfkârlığı ile öğrendik. Bk:Ah-met Turan Arslan, İman Birgivi ve Arapça Tedrisatındaki Yeri, s.163, İstanbul, basılmamış doktora tezi.
- 2- Bağdatlı İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Arifin, II/252; Brockelmann, C.II. 440;Atsız,İstanbul Kütüphanelerine Göre Birgili Mehmet Efendi Bib-liyografyası, s.90, İstanbul, 1966; Ahmet Turan Arslan, a.g.e., S.163.
- 3- Ahmet Turan Arslan, a.g.e., s.35,36,37
- 4- Birgili Mehmet Efendi'nin hayatı, şahsiyeti ve eserleri hakkında daha geniş bilgi için bk: Dr.Emrullah Yüksel, Mehmet Efendi, Atatürk Üniversitesi, İslâmî İlimler Fakültesi Dergisi, sayı 2, s.175-185, Ankara 1977; Emrullah Yüksel, Les Idées Religieuses et Politiques de Mehmed Birgivi, Paris 1972, basılmamış doktora tezi; Atsız, a.g.e.; Ahmet Turan Arslan, a.g.e.
- 5- Birgivi'nin Ataullah Efendi'ye yazdığı mektubunda, kendisinin Birgi'deki hayatına dair bazı bilgiler edinmekteyiz. Bu mektupta Ataullah Efendi'nin kendisinden yazmasını istediği kitap hakkında söz ederken gözlerinin iyileşmesinden sonra bu işe girişebileceğini yazarak gerekli kitaplar istemektedir: "...Lâkin dahî bazı kitapçıklar lâzımdır. Bedâyi' ve Mebsût ve Siyer-i Kebîr şerhleri ve Âdâb-ı Kâdî şerhleri ve dahî buna benzer anları dahî bilece gönderesiz". Bk: Birgivi, Mektûb, Süleymâniye Kütüphanesi, Yazma Bağışlar, nr. 1269, ve. 229 a b. den naklen Ahmet Turan Arslan, a.g.e., s.41. 42.

- 6- Bu hadisin çeşitli varyantları için bk: Tirmizi, İman, 18; Ebü Dâvûd, Sünen, 1; İbn Mâce, Fiten, 17; Dârimî, sıyer, 75; Ahmed b. Hanbel, Müsned, II/332; III/120, 145.
- 7- Pezdevi, bu sınıflandırmayı, Mekhûl en-Nesefî'nin Lü'lüiyâtında gördüğünü zikretmektedir. Bk: Usûlüddin, 241, Kahire, 1383/1963. Keşfü'z-Zünûn'da Mekhûl en-Nesefî'nin 218 h. de öldüğü bildiriliyorsa da (bk: Keşfüz-Zünûn, II/1571) doğrusu Zehebî'nin söylediği 308 h. tarihidir. Çünkü Mekhûl, Tirmizî'den ve başkalarından rivayet etmiştir. Bk: Zehebî, Siyerü 'Âlâmi'n-Nübelâ, XV/33, Beyrût, 1403/1983. Mekhûl en-Nesefî'nin adı geçen eserinin Kastamonu Kütüphanesi, 3038 numarada ve Nevşehir Damat İbrahim Paşa Kütüphanesi-sinde 137 numarada kayıtlı birer nüshasının bulunduğunu Fuat Sezgin kaydetmektedir. Bk: Sezgin, GAS. I/601, 602.

Bu tip sınıflandırmanın yapıldığı diğer bir eser Dr.Yaşar Kutluay'ın A.Ü.İlahiyat Fakültesi yayınları arasında 1961 de neşrettiği, Ebu Muhammed Osman b. Abdillâh b. el-Hasen el-İrakî el-Hanefî'nin el-Fırakü'l-Müfterika beyne Ehli'z-Zeyğî ve'z-Zendeka'sıdır. Yaşar Kutluay merhumun kanaatine (ki o bu eserin altıncı hicri asırdan sonra yazıldığını söylemektedir, bk: el-Fırak, önsüz) iştirak ederek ki-tabın hicri altıncı asırdan sonra bir Türk müellifi tarafından yazıldığını söyleyebiliriz. Çünkü, Zehebî, Mizânü'l-Hüdâl'de Ömer b. İbrahim b. Osman el-Vâsîti el-Va'iz'in ölüm tarihi olarak 602 hicriyi bildirmektedir. (Bk: Mizân, III/181, Kahire, tarihsiz.) Aynı şahıs için İbn Hacer, Lisânü'l-Mizan'da vefat tarihi olarak 657 hicridir demektedir. (Bk: Lisânü'l-Mizân, IV/282, Beyrût, 1971.) Bu isim el-Fırakü'l-Müfterika yazarının şeyhi olarak bildirdiği (Bk: el-Fırakü'l-Müfterika, s.6) Şemsüddin Ömer b. İbrahim b. Osman et-Türkî ile aynı şahsa ait olmalıdır. Çünkü el-Fırak yazarının saydığı şeyhlerden el-Hâfiz Ebu'l-Feth Ahmed b. Muhammed b. Ahmed el-Makkarî el-Haddâd (ki et-Türkî'nin şeyhinin şeyhidir) ın 500 hicri-de vefat ettiği bellidir. (Bk: Şemsüddin Ahmed b. Osman ez-Zehebî, Siyeri 'Âlâmi'n-Nübelâ. XIX/216, Beyrût, 1984) Bu durumda 602 veya 657 hicride vefat eden Ömer b. İbrahim b. Osman el-Vâsîti'nin Ömer b. İbrahim b. Osman et-Türkî olduğunu söyleyebiliriz.

Benzer tasnifler için bk: İbnü's-Serrâc, Tezkiretü Mezâhib, nşr., Dr.E. Ruhi Fiğlah, A.Ü.İlahiyat Fakültesi, İslâm İlimleri Enstitüsü Dergisi, sayı 2, s.117-141, Ankara, 1975; eş-Şeyh Ekmelüddin, Risaletü Fırak, Tire Necip Paşa Vakıf Kütüphanesi, 661 nr.lu yazma.

- 8- Bundan sonra bu eseri kısaca el-Fırak, Tuhfetü'l-Müstersidîn fi Beyâni Fıraki Mezâhibi'l-Müslimîn'i de Tuhfe diye yazacağız.
- 9- Bk s. 7, 9
- 10- Bu kimsenin ismini Bağdâdi حمزة بن اكرک (Bk: Abdülkâdir b. Tahir b. Muhammed el-Bağdâdi, el-Fark beyne'l-Fırak, s. 98, nşr., Muhammed Muhyiddin Abdulhamid, Kahire, tarihsiz); Şehristânî حمزة بن ادرك (bk: Ebu'l-Feth Muhammed b. Abdulkerim b. Ebi Bekr Ahmed eş-Şehristânî, el-Milel ve'n-Nihâl, I/125, nşr., Muhammed Seyyid Keylânî, Kahire, 1976) olarak zikretmektedirler.
- 11- Hâzımıye adıyla Bağdâdi'nin el-Fark beyne'l-Fırak'ında zikredilen fırka ile alâkası yoktur. Bk: el-Fark, s. 94.
- 12- Karşılaştır: Şehristânî, a.g.e., I/135 ve el-İrakî, el-Fırak, s. 14, 15. Ayrıca Hafsiyye adı için bk: Bağdâdi, a.g.e., s. 104.

- 13- el-İrâkî, el-Fırak, s., 27, 28.
- 14- Bu isim için bk: Bağdâdî, a.g.e., s., 251.
- 15- Bk: Ebu'l-Hasen Ali b. İsmail el-Eş'arî, Kitabü Makalâti'l-İslâmiyyîn ve'htilâfi'l-Musallîn, s., 11, nşr., Hellmut Ritter, Wiesbaden, 1963.
- 16- Eş'arî, a.g.e., s. 31; Bağdâdî, e.g....e., s., 65; ayrıca bk: Şehristânî, a.g.e., I/184.
- 17- Bağdâdî, a.g.e., s., 257, 258.
- 18- Bağdâdî, a.g.e., s., 184.
- 19- Karşılaştır: Nâkısıyye ve Hayyâtiyye için, el-Fırak, s., 58; Tuhfe, s., 9; Huzeyliyye ve Muammeriyye için el-Fırak, s., 49; Tuhfe, s., 8; Râvendiyeye için, el-Fırak, s., 57; Tuhfe, s., 9.
- 20- Karşılaştır: el-Fırak, s., 90; Tuhfe, s., 16.
- 21- Karşılaştır: el-Fırak, s., 89; Tuhfe, s., 16.
- 22- Karşılaştır: el-Fırak, s., 95; Tuhfe, s., 17.
- 23- el-Fırak'ın müellifinin Türk olma ihtimâlini, eserin râvi silsilesindeki Türk isimlerinden dolayı haklı olarak ileri süren Yaşar Kutluay rahmetliyi el-Fırak adlı bu eserin Türk münevverlerince tanınmış olması da desteklemektedir.
- 24- Meselâ: Tuhfe'de sunulan tasnifdeki altı fırkanın herbirinin onikiye ayrılacağı İmam Azam'dan nakledilen bir rivâyete dayandırılmaktadır ki bu altı firkadan biri olan Kerrâmiyye'nin çıkışı İmam Azam'dan yüz sene kadar sonradır. Rivayet için bk: Tuhfe, s., 7.
- 25- Bk: Tuhfe, s., 4.
- 26- Mikrofilmlerden Süleymaniye nüshasınınkini değerli öğrencilerimden D.E.Ü. İlahiyat Fakültesi 1981/1982 mezunlarından Mehmet Güven ve Berlin nüshasınınkini de Fakültemiz Öğretim Görevlilerinden Mehmet Emin Köktaş'ın lütûfkârlıklarına borçluyum.
- 27- Bk: Tuhfe, s., 11.

MÜSLÜMANLARIN MEZHEPLERİ HAKKINDA...

MÜSLÜMANLARIN MEZHEPLERİ HAKKINDA UYARILMAK İSTEYENLERE EL KİTABI

Bize Hakkı Hak olarak gösteren ve bizi Hakk'a tabi olmakla rızıklandıran, batılı da batıl olarak gösteren ve ondan sakınmak suretiyle de bizi rızıklandıran Allah'a hamd olsun. Rasûlü ve sevgilisi, Muhammed Mustafa'ya -ki onun izini takib eden Ehl-i Sünnet'ten sayılır ve öldüğü zaman tevhid ve şehadet üzere öleceği umulur- salât ve selâm olsun. O'nun lütûflara ve ikramlara mazhar olmuş âline ve ululanmış arkadaşlarına da salât ve selâm olsun. Onları sevenler korunmuş ve emniyette sayılırlar ve Kıyamet gününde Sıddıklar ile beraber haşrolunurlar.

Bu, Rasûlullah (S.A.) ve ashabı (R.A.) nın izinde olan Ehl-i Sünnet'in fırkalarının yollarını açıklamak, inançlarını anlatmak ve yine İslâmî fırkalardan bid'at ehlinin fırkalarını ve onların inançlarını da anlatmak maksadıyla yazılmış muhtasar bir risaledir.

Ben ona "Müslümanların Mezhepleri Hakkında Uyarılmak İsteyenlere El-Kitabı" ismini verdim. Başarı Alemlerin Rabbindedir.

Rasûlullah (S.A.) dan rivayet edildiğine göre: "Ümmetim yetmiş üç fırkaya ayrılacaktır, bunlardan sadece bir tanesi, Naciye fırkası müstesnâ, hepsi Cehennemliktir. Naciye fırkasına Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat da denir ki onların gidecekleri yer Cennettir. Diğer fırkaların ki ise -Allah bizi ondan korusun- Cehennem'dir. Onlar, bid'at ve dalalet ehlidir. Bid'atçı fırkaların herbirinin kendine özgü görüşleri ve inançları vardır. Bu görüş ve inançların da diğerlerinininkine muhalif olduğunu belirtelim.

Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'ın görüşleri ve inançları şunlardır: âlemin sonradan yaratılmış olduğuna (hâdis) inanmamız gerekir, derler. Âlem Allah Tealâ'nın dışındaki herşeydir(mâ siva). Âlemin sonradan yaratılmış olduğunun delili ise, onun her saat, her lâhza değişmekte oluşudur. Her değişen şey sonradan yaratıldığına göre âlem de sonradan yaratılmıştır. Âlemin sonradan yaratıldığı ispat edilince onun bir sonradan yaratıcı (muhtdis) gerekir ki o da bir ve tek olan, Hayy, Kayyûm, Kadîm, Bâkî, Kâdir, Alîm, Semî', Basîr, Müttekellim ve Mürîd olan Allah'tır ki O'nun benzeri hiç bir şey yoktur, doğmamış ve doğrulmamıştır. O'nun hiç bir dengi yoktur, olamaz. Cisim olmadığı gibi cevher

ve araz da değildir. Kendisini vasfettiği sıfatlarla muttasıftır. En güzel isimler, en yüce sıfatlar O'nundur. Zâtı ve sıfatları ile Kadîmdir. Sıfatları zâtı ile kâimdir. Hayat, Bekâ, Kudret, İrade, İlim, Hikmet, Semî', Basar, Yaratma, Rızıklandırma nasıl sıfatıysa Kelâmı da öylece sıfatıdır. Sıfatları da yaratılmışların sıfatlarına benzemez. Kur'an'ın O'nun Kelâmı olduğuna inanırız. Kelâmı Kadîmdir ve yaratılmamıştır. Kim Kur'an'ın yaratılmış olduğu görüşünde ise o bid'atçidir, sapıktır, saptırıcıdır, hattâ o kâfirdir. Yine biz inanırız ki hayır ve şer Allah Tealâ'nın takdirindedir. Yaratma da emretme de O'na mahsustur. Dilediğini işler. İrade ettiğine hükmü verir. Yaptığından sorumlu değildir. O'ndan başka yaratıcı yoktur. İstedliğini hidâyete sevkeder, istediğini de saptırır. Müteşabih ayetlere iman ederiz, fakat te'viline girişmeyiz ve te'vilinden sorumlu da olmayız. Arş üzerine istivâ, hakkında Ahmed b. Hanbel (Allah ondan razı olsun) e soruldu. O, şöyle cevap verdi:

-İstivâ bilinmektedir, ona iman vaciptir. Niceliği ise bilinmemektedir. Onun nice olduğunu sorup sormak bid'attir.

Peygamberlerin Allah Tealâ tarafından gönderilmesinin gerçek olduğuna inanırız. Peygamberlerin getirdikleri de gerçektir. Yine onların kabir azabından ve kabirdeki rahatlıktan ve kabirde münker ve nekîr'in sorgularından, kabirdekilerin yeniden diriltilmelerinden, haşirden ve hesaptan, mîzan ve şefaattan, suhuf ve kitapların meşhurlarından, sırattan, Cehennem ve cehennemliklerin cezalandırılmasından Cennet ve cennetliklerin mükâfatlandırılmasından haber verdikleri her şey gerçektir ve hiç bir şüphe götürmeyecek derecede doğrudur. Bunlar Ehl-i Sünnet'in bazı itikadlarıdır. İtikad ve farklı görüşlerinin tamamını bu bir kaç varakta zikretmiş değilim. Çünkü bu varaklar hepsini içine alamaz. Onların inanç ve görüşlerini incelemek isteyenler el-Milel ve'n-Nihâl adlı kitaba müracaat etmelidirler. Çünkü onların inanç ve görüşlerini bu kitab ihtiva etmektedir. Bundan sonra, inşaallah, İslâm diniyle mütedeyyin olan bid'atçıların fırkalarının isimlerini ve yine onların dinin asıllarına ait görüşlerinden bazılarını da zikredeceğiz.

Bilinmelidir ki; İslâma inananların batıl fırkaları altı ana kola ayrılır:

- 1- Cebriyye
- 2- Kaderiyye
- 3- Kerramiyye
- 4- Muattıla

5- Revafız

6- Nevasıb.

Cebriyye: Kulun amelini inkâr edenlerdir. Onlara göre, Âdemoğ-
lu'nun fiili de yoktur. İ'taat ve masiyetle ilgili fiilleri seçmesi de yok-
tur, kazancı da yoktur. Onun hareketleri ağaçların yapraklarının ha-
reketleri gibidir. Yine onlara göre kul masiyet işlemesinde mazurdur
ve o bu hususta ayıplanmaz. Onların görüşleri Allah Tealâ'nın şu ayet-
leri ile batıldır: "... işlediklerine bir karşılık olarak .." ¹ Yine şu ayetten
dolayı da onların görüşleri batıldır: "Dileyen inansın, dileyen inkâr et-
sin" ²

KaJeriyye : Onlar, Allah, kulun fiillerinin yaratıcısı değildir, ak-
sine kul kendi fiilinin yaratıcısıdır ve kul kazancında (kesb) ve itaa-
tında Allah'a muhtac değildir, görüşündedirler. Görüşleri şu ayette de
bildirildiği üzere bătıldır: "Oysa sizi de yonttuklarımızı da Allah ya-
ratmıştır" ³

Kerrâmiyye: Onlar, Yaratıcıyı yaratılmışlara benzetenlerdir ve
Yaratıcının cisim ve cevher olduğunu söylerler. O'nun, bizim ellerimiz
ve ayaklarımıza benzer ellerinin ve ayaklarının var olduğunu; bizim
cüssemiz gibi cüssesinin bulunduğunu söylerler. Yine onlar Allah Tea-
lâ'nın zaman ve mekâna muhtaç olduğunu iddia ederler. O, zalimlerin
iftiralarından çok çok yücedir. Onlar, "O'nun benzeri hiç bir şey yok-
tur" ⁴ ayetini de inkâr ederler.

Muattıla: Bunlar, Allah Tealâ'nın sıfatlarını ta'dil edenlerdir.
Bekâ'sını, Ulûhiyetini, Kudret, İrade, İşitme, Görme sıfatları ile bun-
ların dışındaki diğer İlâhî, Rabbânî sıfatlarını da inkâr ederler.

Nevasıb: Ali (R.A.) nin kâfir olduğu görüşünde olanlardır. Ali'ye
düşman olmanın vacip olduğunu ileri sürerler. Ebu Bekir ve Ömer
(Allah onların hepsinden razı olsun) in dışında Peygamber (A.S.) in ar-
kadaşlarının müslüman olduklarına kail değildirler. Sahabenin (R.A)
hepsine ta'n ederler. Allah Tealâ'nın şu ayetini de inkâr ederler: "Ey
Muhammed ! De ki ben sizden buna karşı yakınlara sevgiden başka bir
ücret istemem" ⁵

Revafız: Bunlar da Ebu Bekir ve Ömer'e (Allah onlardan razı ol-
sun) söverler ve onları suçlarlar. Ali (Allah ondan razı olsun) den baş-
kasını sevmezler. Bazıları Ali'nin en hayırlı oluşunu söylerken, bir
kısmı onun peygamberlikle Muhammed'in ortağı olduğunu ileri sürer-
ler ve Allah Tealâ'nın şu ayetini inkâr ederler: "Muhammed içinizden
her hangi bir adamın babası değil, o Allah'ın elçisi ve peygamberlerin

sonuncusudur" .⁶ Peygamber (A.S.) in Ali için söylediği şu sözünü de kabuletmezler: "Senin benim yanımda yerin, Hârun'un Mûsâ'nın yanındaki yeri gibidir. Yalnız benden sonra peygamber yoktur ". Yine Peygamber (A.S.) in şu sözünü de kabuletmezler: "Şayet benden sonra peygamber olaydı o Ömer olurdu ve peygamberlik onunla mühürlendirirdi".

Peygamberlik Muhammed (A.S.) ile mühürlendiği gibi hilâfet de Ali (R.A.) ile mühürlenmiştir. İmam Âzam Ebu Hanife (Allah Tealâ ona rahmet eylesin) der ki: söz konusu bu altı fırkadan her biri on iki fırkaya ayrılır ki böylece toplam yetmiş iki fırka eder. Bu fırkalardan herbirinin diğerlerininkinden farklı görüşü ve başka bid'atı vardır.

Kaderiyye'nin kolları on ikidir:

Birincisi: Vâsıliyye'dir. Bunlar, mü'min, zina, şarap içme ve hırsızlık gibi bir büyük günâh işlerse artık ona mü'min denilemez, görüştüdedirler. Çünkü iman sözünde övgü vardır. Âsî bir kimse ise övgüye layık değildir.

İkincisi: Hüzeyliyye'dir. Bunlar, mü'minlerin Cennet'te, kâfirlerin de Cehennem'de ebedî kalacaklarını inkâr ederler.

Üçüncüsü: Aslahiyye'dir. Bunlar ise, kullar için en iyi olanın (aslah) Allah Tealâ'ya vacip olduğunu söylerler. Onlara göre; Allah'ın kullarından her hangi birini saptırması caiz değildir. Nitekim Allah Tealâ'nın şu sözünü inkâr ederler: "Ama O, istediğini saptırır, istediğini doğru yola erdirtir" .⁷ Yine onlar Allah Tealâ'ya peygamberler göndermesinin vacip oluşunu ileri sürerler.

Dördüncüsü: Muammeriyye'dir. Onlar, Allah Tealâ'nın cisimlerin yaratıcısı olduğunu söylerler, her cisim de kendi arazının yaratıcısıdır, derler ve "..sizi gökten ve yerden rızıklandıran Allah'tan başka bir yaratan var mıdır ? " ⁸ ayetini inkâr ederler.

Beşincisi: Kitâbiyye'dir. Bunlar da, taat için va'd, köllük sahipleri için de vaîd'in olmadığı inancındadırlar ve onlara göre Cennet de Cehennem de yaratılmış değildir.

Altıncısı: Yemâmiyye'dir. Bunlar, cuma namazının farziyyetini, dolayısıyla Allah Tealâ'nın şu ayetini inkâr ederler: "Ey inananlar ! Cuma günü namaz için ezan okunduğu zaman Allah'ı anmaya (yani cuma namazına) koşun.." .⁹

Yedincisi: Câhızıyye'dir. Onlar, acemlerin Araplardan daha faziletli olduğunu söylerler.

MÜSLÜMANLARIN MEZHEPLERİ HAKKINDA...

Sekizincisi: Behşemiyye'dir. Onlara göre, bir kimsenin, günâhların tamamından tevbe etmedikçe, sadece bir günâhtan tevbe etmesi caiz olmaz. Katlolunan kimse ecelinden önce ölmüştür, derler ve şu ayeti inkâr ederler: "Vakitleri dolunca ne bir saat gecikebilir, ne de öne geçebilirler".¹⁰

Bu gün Mütezilî olanlar Ebu Haşim'e mensupturlar.

Dokuzuncusu: Râvendiyye'dir. Onlar, fiilden önceki neshi caiz görmezler, fakat fiilin işlenme imkânı ortaya çıktıktan sonrakini caiz görürler.

Onuncusu: Kâsıtiyye'dir. Onların dediğine göre, haram rızık değildir. Haram yiyen Allah'ın rızkı ile rızıklanmış değildir. Onlar rızka ancak mülk gözüyle bakarlar.

Onbirincisi: İvaziyye'dir. Bunlar, taat olmadan ve bir meşakkata katlanmadan kulun Cennet'e girmesini caiz görmezler. Çünkü Cennet'e girmek taatlar karşılığında ve meşakkata katlanma ile olur. Mizan ve şefeati de inkâr ederler.

Onikincisi: Hayyâtiyye'dir. Onlara göre, ahdini nakzeden kimse cezalandırılmayı hak etmiş değildir. Çünkü ahidlere vefa göstermek vacip değildir. Onlar Allah Tealâ'nın şu ayetini inkâr ederler: "Ahdini yerine getirin. Doğrusu verilen ahidde sorumluluk vardır".¹¹ Yine şu ayeti de inkâr ederler: "Ahidleştiğiniz zaman Allah'ın ahdini yerine getirin".¹²

Cebriyye de oniki kısma ayrılmıştır:

Birincisi: Muzdarrıyye'dir. Onların inancına göre, kul için ne taat, ne de masiyet yönünden ihtiyarı ile fiil yoktur. Allah Tealâ'nın şu sözünü inkâr ederler: "Kazandığı iyilik lehine, ettiği kötülük de aleyhinedir".¹³

İkincisi: Acziyye'dir. Onlar derler ki; kul Allah'ın hakkını yerine getirmeye kudreti olmayan ve imtisâlden aciz olan bir yaratıktır. Bu sebepten Allah Tealâ'nın şu sözünü inkâr ederler: "Allah kişiye ancak gücünün yeteceği kadar yükler;".¹⁴

Üçüncüsü: Mefrûğiyye'dir. Bunlar, Allah Tealâ'nın, yaratılmışları bir defada yarattığını, bundan sonra artık yaratılmışlardan hiç bir şey yaratmadığını iddia ederler. Varlık ve yaratılmışlar günden güne, her saat, her lâhza tedrici sûrette ortaya çıkar, derler ve Allah Tealâ'nın şu ayetini inkâr ederler: "O her an kâinata tasarruf etmektedir".¹⁵

Dördüncüsü: Neccâriyye'dir. Bunlar, kâfirlerin çocuklarının Ce-

hennem'de ebedî olarak kalacağında şüphe olmadığı gibi, mü'minlerin çocuklarının da Cennet'te ebedî olarak kalacağını ileri sürerler. Ehl-i Sünnet'in görüşüne göre ise Allah Tealâ'nın hükmünde zanna yer yoktur ve bu iş Allah Tealâ'nın dilemesi ile ilgilidir.

Beşincisi: Keseliyye'dir. Bunlara göre, kulun sevabı ve Cennetteki dereceleri tembelliği ile eksilmiyeceği gibi çalışması ile de artmaz. Sevap ve cezalandırma iyilik ve kötülüklerin artması ile ilgili değildir. Kul için kötülükde bir noksanlık ve cürüm yoktur. İyilikte de onun için bir fayda söz konusu değildir. Bu bakımdan onlar şu iki ayeti inkâr ederler: "Kim yararlı iş işlerse kendi lehinedir; kim de kötülük işlerse kendi aleyhinedir".¹⁶ "Biz cezayı nankörden başkasına mı veririz." ¹⁷

Altıncısı: Sâbıkıyye'dir. Onlara göre, şakâvet ve saadet ezelde bunların sahiblerinden her birisi hakkında hükmedilmiştir. Mutlu olan ezelde mutlu olarak yazılandır. Dolayısıyla onun günâh işleyişi onun mutluluğundan bir şey eksiltmez. Şakî olan da ezelde şakîdir. Onun itaat etmiş oluşu kendisine hiç bir yarar sağlamaz. İtaat eden ve isyan eden, eşit durumdadır, derler. Allah Tealânın şu ayetini de inkâr ederler: "Yoksa kötülük işleyen kimseler, ölümlerinde ve diriliklerinde kendilerini, inanıp yararlı iş işleyen kimseler ile bir mi tutacağımızı sandılar". ¹⁸

Yedincisi: Hubbiyye'dir. Bunlar, kulun Mevlâ'nın muhabbeti derecesine erişmesi ile namaz, oruç ve bu ikisinden başka diğer farzlardan şer'î tekliflerin üzerinden kaldırdığını iddia ederler.

Sekizincisi: Havfiyye'dir. Bunlara göre, mü'minlere hiç bir korku yoktur. Çünkü Kur'an'daki korkutmaların (vaîd) hepsi kâfirler hakkındadır.

Dokuzuncusu: Tefekkürîyye'dir. Bunların inancına göre, ilim öğrenen ilimde mütefekkir olmuş ve bu konuda nazar sahibidir, demektir ki ondan taat ve korku kaldırılır ve insanlara onun her istediğini yerine getirmeleri vacip olur. O insanların mallarına ortaktır. Kim onun mallarından aldığı bir şeyi geri isterse zalimdir. Bunlar Allah Tealâ'nın şu ayetlerini inkâr ederler: "Allah'ın kulları arasında O'ndan korkan, ancak bilginlerdir". ¹⁹ "Aranızda mallarınızı haksızlıkla yemeyin". ²⁰ "Yetimlerin mal'arını haksız yere yiyenler..." ²¹

Onuncusu: Hasbiyye'dir. Bunlar da aynen Tefekkürîyye'nin görüşündedirler ve iddialarına göre, dünya insanlar arasında ortaktır. Bu bakımdan birinin malından bir başkası bir şey alsa ondan geri istemesi caiz olmaz. "Aranızda mallarınızı haksızlıkla yemeyin" ²² ayetini de

inkâr ederler.

Onbirincisi: Münkiriyye'dir. Bunlar da şöyle derler: Allah'ı zikrettiğiniz zaman O'nu her hangi bir kimseyle zikretme. Hiç kimsenin ismini Allah'ın ismiyle beraber anma; çünkü bu caiz değildir. Mü'minlerin söyledikleri "Lâ ilâhe illâllah Muhammedür rasûlullah" şehadet kelimelerini inkâr ederler.

Onikincisi: Münâiyye'dir. Onlara göre, Kur'anla amel etmek vacip değildir. Allah'ın hitabı her hangi bir şeyi gerektirmez. Aksine kalbin güzel olduğuna şahid olduğu şeyi yerine getirmek vaciptir. Gerçek hüküm veren ancak kalptir, başkası değildir. Söyledikleri sözlerden ötürü Allah onları perişan etsin.

Kerramiyye de yine oniki kısma ayrılır:

Birincisi: Müşebbihe'dir. Yaraticıyı yaratılmışlara benzettiler ve O'na baş, ayak, el, ağız, et, deri, yakıştırdılar. Allah Tealâ'nın şu ayetini de inkâr ettiler: "Yerde ve Gökte O'nun benzeri hiç bir şey yoktur. O İşitendir, Görendir".²³

İkincisi: Mücessime'dir. Onlar, Allah Tealâ'nın cisim olduğunu ileri sürdüler. Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat'a göre cisim iki şeyden oluşturulur. Bu ise Bârî Tealâ'nın zatı hakkında caiz değildir. O, çok çok yücedir.

Üçüncüsü: Haddiyye'dir. Bunların iddiasına göre, Allah Tealâ had'dir. Arş O'nun yeri ve karargâhıdır. Onların bu görüşleri batıldır. Çünkü bu husus yaratılmışların özelliklerindedir. O ise yaratılmışlara benzemez. Kendisi hakkında şöyle buyurur: "O'nun benzeri hiç bir şey yoktur".²⁴ Ne zatında ne de sıfatlarında O'nun eşi ve benzeri yoktur.

Dördüncüsü: Hulûliyye'dir. Onların inancına göre, Allah Tealâ güzel sûretlere hulûl etmiştir. Onlar bu inançlarıyla kâfir olmuşlardır. İnançlarından dolayı Allah onlara lânet etsin.

Beşincisi: Şekkiyye'dir. Onlara göre, bir kimseye taatından, taata sarılmasından dolayı o, itaatlıdır demek caiz olmadığı gibi, kötülük işlemesinden dolayı da ona âsî denilmesi caiz değildir. Umulur ki durum değişir, güzel çirkin, çirkin de güzel olabilir.

Altıncısı: Mücerrediyeye'dir. Bunlara göre, iman mücerred sözden ibarettir. İnanç şartına bağlanmış değildir. Bu sebeple şu ayeti inkâr ettiler: "İnsanlardan inanmadıkları halde, "Allah'a ve ahiret gününe inandık" diyenler vardır".²⁵

Yedincisi: Vâlihiyye'dir. Bunlar, Allah Tealâ'yı tanımakta kullar hayret içinde kalmışlardır; diyenlerdir. O'nu hiç bir kimse gerçek bir tanıma ile tanıyamaz. Ehl-i Sünnet ise Tealâ Hz.lerinin "Allah'ı gereği gibi değerlendiremediler..."26 ayetinin kâfirler hakkında olduğunu, dolayısıyla onların Allah'ı gerçek bir tanıma ile tanımadıklarını söylerler. Mü'minler ise O'nu gerçek bir tanıma ile tanırlar ve mü'minin O'nu gerçek bir tanıyış ile tanınması caizdir, derler.

Sekizincisi: Amdiyeye'dir. Bunların inancına göre, mü'min bir günâhkâra cezalandırma gerekmez. Çünkü o, bunu kasden yapmamıştır. Aksine hata ile, nefsin tahakkümü ile yapmıştır. Onun kasdı çeşitli işlerde şehvetin yerine getirilmesidir.

Dokuzuncusu: Sâibiyye'dir. Bunların zamanına göre, Allah Tealâ yaratılmışları yaratmış ve onları ihmâl etmiştir. Onlar üzerine hiç bir şey vacip değildir. Kim iman ederse, Cehennem'den kurtulur. Namaz, oruç, zekât, hacc vacip değildir, belki faziletlerdir.

Onuncusu: Behşemiyye'dir. Bunlar şöyle söylerler: İmanın şartı neyin helâl, neyin haram olduğunu tanımak suretiyle haram ve helâli bilmektir. Helâl veya haram oluşuna inanmış değilsen de bu senin için caizdir, imanını zedelemes. Ehl-i Sünnet'e göre ise; mücerred haram ve helâlin bilinmesi ile kişi mü'min olmaz. Onun haram ve helâl olduğuna inanması şarttır.

Onbirincisi: Sârıkıyye'dir. Bunların iddiasına göre, kim hırsızlık eder ve fakat bir dirhem sadaka verirse o, onun için keffaret olur. Zina eden kişinin de yıkanması, onun için keffarettir. Onun için artık ne dünyada, ne de ahirette başka bir ceza yoktur.

Onikincisi: Haşeviyye'dir. Onların zannına göre, hükümler hakkında kıyas caiz olmaz.

Muattıla da yine oniki kısma ayrılır:

Birincisi: Cehmiyye'dir. Onlar, zalim sultana baş kaldırmayı caiz gördüler.

İkincisi: Mahlûkiyye'dir. Bunlar, Kur'an'ın mahluk olduğunu söylerler.

Üçüncüsü: Lâfziyye'dir. Onlar göre Kur'an'ın lafzı ile te'rif edilmiş şekli aynı şeydir. Lâfız mahlûk değildir. Kulun okuyuşu da yaratılmış değildir. Allah Tealâ'nın şu ayetini de inkâr ederler: "Oysa, sizi de yonttuklarınızı da Allah yaratmıştır".²⁷ Ehl-i Sünnet ise şöyle der; kıraat, kitabet ve hıfız mahlûktur. Okunan, yazılan, hıfzedilen ise

MÜSLÜMANLARIN MEZHEPLERİ HAKKINDA...

mahlûk değildir. O başkadır.

Dördüncüsü: Vâkıfiyye'dir. Bunların görüşüne göre, İrade, Kudret, İlim, Yaratma ve Rızıklandırma sıfatlarının dışında Allah'ın sıfatları mahlûktur. Bu sıfatlar ise kadîmdirler. Diğer sıfatları ise kadim değildir.

Beşincisi: Şekkiyye'dir. Bunlar da şöyle derler: Biz Kur'an mahlûktur da demeyiz, mahlûk değildir de demeyiz, çünkü bu küfürdür.

Altıncısı: Vâridiyye'dir. Onların inancına göre, mü'minler Cehenneme girmeyeceklerdir. Kur'anda bulunan vaidler kâfirler hakkındadır. Çünkü Cehenneme giren oradan ebedî olarak çıkmıyacaktır.

Yedincisi: Kabriyye'dir. Onlar, kabir azabına, Münker ve Nekir sorgulamasına inanmazlar.

Sekizincisi: Vezniyye'dir. Bunlar da kıyamet günündeki Mîzanı inkâr ettiler ve kulların amellerinin tartılmıyacağını söylediler. Kur'anda Mîzanın zikredilişi adaletten kinayedir. Kıyamet gününde duyuların algıladığı mânâda bir mîzan olmayacaktır, dediler.

Dokuzuncusu: Meyliyye'dir. Bunlar da Kıyamet gününde peygamberlerden hiç birisinin şefaati yoktur, dediler. Çünkü şefaet bir meyildir. O da kıyamet gününde olmayacaktır.

Onuncusu: Harkıyye'dir. Onlar kâfirlerin Cehennem'de bir defa yakılacağını, sonra yanmış vaziyette kalacaklarını, bundan sonra da bir elem ve azâb olmayacağını ileri sürerler.

Onbirincisi: Fâniyye'dir. Bunlar da Cennet ve Cehennem'in fâni olduğunu, Allah'tan başka hiç bir şeyin kalmıyacağını ileri sürerler.

Onikincisi: Karmatiyye'dir. Bunlara Zenadika da denilir. Hayızlı kadının başını ve bedenini inek sidiği ile yıkamasını söylerler ve ineğe secde ederler. Kadınlara yaklaşmayı kayıtlamazlar, her türlüşünü mubah sayarlar. Zındıkların görüşüne göre âlemin sâni'i yoktur. Yine zındıklardan bazılarına göre, peygamberlerin gönderilmesi gerçek değildir. Söylediklerinden ötürü Allah onlara lânet etsin.

Nâsibe de yine oniki kısma ayrılır:

Birincisi: Muhakkime'dir. Onların zannınca, Osman, Ali kâfir oldular. Talha, Zübeyr ve Muaviye'yi de sapıklıkla itham ederler. Şer'i olaylarda hüküm vermeyi, hakemliği uygun bulmazlar ve bu konularda hüküm veren kâfir olur derler.

İkincisi: Ezrakıyye'dir. Onların dediğine göre ister iyilikte, ister

kötülükte olsun sultanın emrine itaat etmek gerekir. Sultanın emrine itaat etmiyenin kanını helâl saydılar. Sultanın emriyle müslümanların malının helâl olacağını da ileri sürdüler.

Üçüncüsü: Hafsiyye'dir. Bunlar anne ve kız kardeşin nikâhını caiz görürler ve büyük günâh işleyenlerin kâfir olduğunu söylerler.

Dördüncüsü: Hâzımıyye'dir. Bunlar da ganimetlerin helâl oluşuna inanmazlar. Kâfirlerin esir alınmasını da caiz görmezler. Hamze-kiyye de onlardandır ki peygâmberin babasının ve dedesinin ismini bilmiyenin imanının sağlam olmayacağını söylerler.

Beşincisi: Şemrâhiyye'dir. Bunların inancına göre kulda muhabbet yerleşince ondan hizmet ve ibadet mükellefiyeti kalkar, borçlar, farzlar ondan düşer. Kul hal sahibi olunca halktan yabancı bir kadınla beraber olması caiz olur.

Altıncısı: Ahnesiyye'dir. Bunlar dirilerin dua ve sadakalarının ölümlere hiçbir faydası olmadığını ileri sürenlerdir. Onlara hiç bir sevab da ulaşmaz. Bu sebeble şu ayeti de inkâr ederler: "İnsanoğlu ne yaptığını ve ne yapmadığını görür".²⁸

Yedincisi: Abdiyye'dir. Onlar, müslümanların çocukları ergenlik çağına erişmeden ölürlerse namazlarının kılınması caiz olmaz derler. Ergenlik çağına erişmeyen kızların nikâhlanmasını da caiz görmezler. Onların babalarına ve annelerine tabi olduklarına inanmazlar.

Sekizincisi: Meymûniyye'dir. Onlar, kızların kızının ve oğlun kızının nikâhlanmasını caiz görürler. Yûsuf Sûresinin Kur'an'dan olmadığını söylerler. Haşimî olmayanın hilâfetini de caiz görmezler.

Dokuzuncusu: Şeybâniyye'dir. Bunlar da kadının hilâfetini ve emirliğini caiz görürler. Zalim sultana baş kaldırmayı da caiz görürler.

Onuncusu: Yezidiyye'dir. Onlar şöyle derler: Arapların dışından bir peygamber gelecek ve Muhammed (A.S.) in dinini nesh edecektir. Söylediklerinden ötürü Allah onlara lânet etsin.

Onbirincisi: Kizbiyye'dir. Onlara göre, şalvarla (pantolonla) namaz sahih olmaz. Mihrabın önüne bir sûtire dikerler ve ona bir örgü bağlarlar. Onlara göre, toprağa işemek ve büyük abdest bozmak caiz değildir.

Onikincisi: Kenziyye'dir. Bunlar, biz bugün gerçek mü'minin kim olduğunu bilmeyiz, bu bakımdan her hangi bir kimseye zekât verilmez, derler. Çünkü zekât gerçek mü'mine verilir. Gerçek mü'min ise bu gün

bilinmemektedir. Böylece mal Allah'ın dilediği zaman lâyük olanına ulaştıncaya kadar toprakta (yerde) kalır.

Revafız da yine oniki kısma ayrılır:

Birincisi: Kâmilîyye'dir. Bunlar, Ebu Bekr'e tabi olanların kâfir olduğunu ileri sürenlerdir. Adem (A.S.) a secdeyi terkeden İblis'in isyanını da söylemezler.

İkincisi: Şerikiyye'dir. Onlar, Ali'nin Muhammed (A.S.) in peygamberlikte ortağı olduğunu zannedenlerdir.

Üçüncüsü: İshâkiyye'dir. Bunlar da, peygamberliğin Kıyamet gününe kadar kesilmeyeceğine, kim Ehl-i Beyt'in ilmini öğrenmişse, Kur'an'ın tefsirlerini bellemişse, onun peygamber olduğuna inanırlar. Sözlerinden ötürü Allah onları perişan etsin.

Dördüncüsü: Bâtıniyye'dir. Onlara, İmamiyye de denir. Onlar şöyle derler: Allah Tealâ Cebrail (A.S.) ı vahiy ile Ali'ye gönderdi, fakat Cebrail (A.S.) yanıldı. Vahyi Muhammed'e getirdi. Bunlar ezanda eşhedü enne Aliyyen rasûlullah-şehadet ederim ki Ali Allah'ın elçisidir, derler. Bunlardan bazıları, imamet Ali'nin evlâdınıdır, başkasının değil, derler. Bu sebeble onlara İmamiyye denilmiştir.

Beşincisi: Temâsiliyye'dir. Onlara, Tefviziyye de denilir. Kâinatın yaratıcısının Muhammed (A.S.) olduğunu ileri sürerler. Çünkü Allah Tealâ kâinatın, yaratmak sûretiyle, tedbiri işini ona yani Muhammed (A.S.) a havale etmiştir.

Altıncısı: Tenâsühiyye'dir. Bunlar şöyle derler: Bir kimse öldüğü zaman ruhu bir diğerinin cesedine girer. Kötülüklerin ruhu kötülerin bedenine, iyilerin ruhu da iyilerin bedenine girer.

Yedincisi: Mansûriyye'dir. Onlar şöyle derler: Yenilen şeylerin haram olanı yoktur. Kur'anın hükmüne göre haram olan şey, Ebu Bekir ve Ömer (R.A.) e sevgi beslemektir. Çünkü onları sevmek caiz değildir.

Sekizincisi: Mukannaiyye'dir. Bunların görüşüne göre, herhangi bir kadına nikâhsız olarak yaklaşmak helâldir. Bir çok kadını bir arada toplarlar. Her adam dilediği kadar kadın alır. Şöyle derler: Bu bir avdır. Av da helâldir.

Dokuzuncusu: Sebâiyye'dir. Onlar Ali'nin ilâhlığını söylerler. Ali sağdır, havadadır, alemleri dolaşmaktadır. Yıldırım onun sesidir, dünyaya dönecektir ve düşmanlarından intikam alacaktır, derler.

Onbirincisi: Hâşimiyye'dir. Allah'ın sınırı ve sonu olduğunu söylerler. Eni, boyu olduğunu, eniyle boyunun eşit olduğunu zannederler. Yine O'nun (C.C.) arş üzerinde karargâh kurduğunu ve peygamberlerin masum olmadığını söylerler.

Onikincisi: Zeydiyye'dir. Onlar kendilerinin Zeyd b. Ali'ye uyanlar olduğunu zannederler. Ebu Bekir'e kızmazlar, fakat onun hata ettiğini söylerler. Yine onlar Ali evlâdından kim hilâfet iddiasında bulunursa, ilim ehline o kişiye yardım etmesi vacip olur, derler.

Bunlar, İslâmî fırkaların görüş ve inançlarından bazılarıdır ki Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat hariç, bu fırkaların hepsi hakikatın dışındadırlar. Ehl-i Sünnet ise Hakk'tadır. Hakk da onlarla beraberdir. Allah onlara yardım etsin. Âmin.

Allahım bize Hakk'ı Hakk olarak göster ve ona tabi olmakla bizi rızıklandır. Batılı da batıl olarak göster ve ondan kaçınmak suretiyle bizi rızıklandır. Bizi yaşattığın sürece Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat mezhebi üzere yaşat, öldürdüğün zaman da tevhîd ve şehadet üzere öldür, Âmin. Peygamberin ve rasûllerin hürmetine. Alemlerin Rabbine hamd olsun. Kitab bitti. 29

DİPNOTLAR

- 1- Secde Sûresi, 17; Ahgâf Sûresi, 14; Vâkıa Sûresi, 24.
- 2- Kehf Sûresi, 29.
- 3- Saffât Sûresi, 96.
- 4- Şûrâ Sûresi, 11.
- 5- Şûrâ Sûresi, 23.
- 6- Ahzâb Sûresi, 40.
- 7- Nahl Sûresi, 93.
- 8- Fâtır Sûresi, 3.
- 9- Cuma Sûresi, 9.
- 10- A'râf Sûresi, 34.
- 11- İsrâ Sûresi, 34.
- 12- Nahl Sûresi, 91.
- 13- Bakara Sûresi, 286.
- 14- Bakara Sûresi, 286.
- 15- Rahmân Sûresi, 29.
- 16- Fussilet Sûresi, 46; Câsiye Sûresi, 15.
- 17- Sebe' Sûresi, 17.
- 18- Câsiye Sûresi, 45.
- 19- Fâtır Sûresi, 28.

MÜSLÜMANLARIN MEZHEPLERİ HAKKINDA...

20- Bakara Sûresi, 188.

21- Nisâ Sûresi, 10.

22- Bakara Sûresi, 188.

23- Şûra Sûresi, 11.

24- Şûrâ Sûresi, 11.

25- Bakara Sûresi, 8.

26- En'am Sûresi, 91.

27- Saffât Sûresi, 96.

28- İnfîtâr Sûresi, 5.

29- Berlin nûshasında "Kitab Allah Tealâ'nın destek ve inayetiyle, başarılı kılmasıyla 1095 senesi Rebiülâhir ayının sekizinci günü tamamlandı" kaydı yer almaktadır.

هذه رسالة تحفة المسترشدين

في بيان مذاهب فرق المسلمين (١)

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الحمد لله الذي ارانا (٢) الحق حقا ورزقنا (٣) اتباعه
و ارانا (٤) الباطل باطلا ورزقنا (٥) اجتنابه والصلاة والسلام
على رسوله (٦) وحبيبه المصطفى محمد الذي من اتبع آثاره
فهو من اهل السنة والجماعة ويرجى ان يتوفى اذا توفي (٧)
بالتوحيد والشهادة وعلى آله الكرمين واصحابه المعظمين الذين
من احبهم فهو في الكنف (٨) والحماية ويكون محشورا في
زمرة الصديقين (٩) في يوم القيامة .

اما (١٠) بعد: فهذه رسالة مختصرة في بيان طرقت من
مقالات اهل السنة الذين هم كانوا على ما كان عليه رسول الله

-
- ١ - في د (هذا رسالة فراق ضالة ٥ - في ب، د (ارزقنا)
تحفة المسترشدين) في م ٦ - كلمة (رسوله) ساقطة في م
(هذه رسالة تحفة المسترشدين) ٧ - (اذا توفي) ساقطة في م
٢ - في ب (ارنا) ٨ - في د، م (الكنز)
٢ - في ب، د (ارزقنا) ٩ - (في) ساقطة في ب، م
٤ - في ب، د (ارنا) ١٠ - (اما) ساقطة في ب، م

صلى الله عليه وسلم واصحابه - رضي الله عنهم - : وبيان معتقداتهم ، وبيان طرق ايضا من مقالات اهل البدع (١١) من الفرق الاسمية ومعتقداتهم .

وسميتها بتحفة المسترشدين في بيان مزايب الفرق المسلمين والتوفيق من رب العالمين .

يروى عن رسول الله عليه السلام (١٢) ستفرق امتي على ثلاث (١٣) وسبعين فرقة كلهم في النار الا فرقة واحدة وهي الفرقة الناجية وتسمى اهل السنة والجماعة (١٤) الذي مصيرهم الى (١٥) الجنة وباقي الفرق فمرجعهم الى (١٦) النار اعاذنا الله تعالى (١٧) منها . وهم اهل البدعة والضلالة . فكل فرقة (١٨) من الفرق المبتدعة له قول واعتقاد مخالف لقول و اعتقاد آخر .

اما مقالات اهل السنة ومعتقداتهم فهي هذه : قالوا يجب ان نعتقد (١٩) بان العالم حادث . وهو ما سوى الله تعالى ، والدليل على حدوث العالم انه يتغير ساعة فساعة بل لحظة فلحظة وكل (٢٠) ما يتغير فهو حادث فالعالم حادث واذا

-
١١ - في ب ، د (البدعة)	١٥ - (الى) ساقطة في ب ، د
١٢ - في م (عن النبي صلى الله عليه وسلم)	١٦ - (الى) ساقطة في ب ، د
١٣ - في م (ثلاثة)	١٧ - (تعالى) ساقطة في م
١٤ - (وتسمى اهل السنة والجماعة)	١٨ - في د ، م (فرق)
ساقطة في ب ، د	١٩ - في د (يعتقد)
	٢٠ - في د (فكل)

ثبت (٢١) حدوث العالم فيجب ان يكون له محدث وهو الله الواحد الاحد الحي القيوم القديم الباقي القادر العليم السميع البصير المتكلم المرید الذي ليس كمثله شيء لم يلد ولم يولد ولم يكن له كفوا احد ليس بجسم ولا جوهر ولا عرض . موصوف بما وصفه نفسه له الاسماء الحسنی والصفات العلیا . قديم بذاته وصفاته (٢٢) وصفاته قائمة بذاته (٢٣) . وكلامه صفته كما ان الحياة والبقاء والقدرة والارادة والعلم والحكمة والسمع والبصر (٢٤) والتخليق والترزيق صفاته غير مشابهة بصفات المخلوقين كما ان ذاته غير مشابهة بذات (٢٥) المخلوقين ونعتقد (٢٦) بان القرآن كلامه . وكلامه قديم غير مخلوق ومن قال بخلق القرآن فهو مبتدع ضال مضل بل هو (٢٧) كافر ونعتقد ان الخير والشر بتقدير الله تعالى (٢٨) . وله الخلق والامر يفعل ما يشاء ويحكم ما يريد ولا يسئل عما يفعل ولا خالق غيره ، يبضل من يشاء ويهدي من يشاء ، ونؤمن بالآيات المتشابهات ، ونسكت عن تأويله ، ولا نسئل منه . سئل امام احمد بن حنبل رضي الله عنه عن الاستواء على العرش (٢٩) فقال الاستواء معلوم ، والايمان به واجب وكيفيته مجهول والسؤل عنه (٣٠) بدعة .

٢١ - في د (فاذا)	٢٦ - في د (يعتقد)
٢٢ - (وصفاته) ساقطة في ب ، د	٢٧ - (هو) ساقطة في ب ، د
٢٣ - (بذاته) ساقطة في ب	٢٨ - في ب ، د (بتقديره)
٢٤ - في د . (السميع والبصير)	٢٩ - (على) ساقطة في م
٢٥ - في م (بذوات)	٣٠ - في ب (منه)

ونعتقد ان ا سال الرسل من الله تعالى (٢١) حق ،وما جاء به
رسله حق ،وما اخبروا بعنه من عذاب القبر وراحته وسوأل
المنكر والنكير فيه والبعث من في (٢٢) القبور والحشر
والحساب (٢٣) والميزان والشفاعة وتطابير الصحائف و(٢٤)
الكتب والصراط والنار وعقابه لاهلها والجنة وثوابها لاصحابها
كلها حق وصدق محض لا ريب فيها . هذا بعض معتقدات اهل
السنة ولم اذكر معتقداتهم ومقالاتهم فكلها (٢٥) في هذه
الوريقات . لانها لا تتحمل (٢٦) كلها . فمن اراد ان يطلع
على معتقداتهم ومقالاتهم فيها فليطلبها من كتاب الملل
والنحل (٢٧) . فانه مشتمل على جميع مقالاتهم ومعتقداتهم(٢٨)
و (٢٩) بعد هذا نذكر انشاء الله تعالى اسماء الفرق
المبتدعة من المسلمين المتدينين بدين الاسلام و(٤٠) نذكر
ايضاً (٤١) بعضاً من مقالاتهم في اصول الدين .
اعلم ان اصول الفرق الباطلة المتدينة بدين الاسلام
سنة : الجبرية ، والقدرية ، والكرامية ، والمعطلة ، والروافض ،
والنواصب .

٢٨ - (معتقداتهم) ساقطة في ب	٢١ - (تعالى) ساقطة في ب
٢٩ - (و) ساقطة في د، م	٢٢ - (في) ساقطة في ب، د
٤٠ - (نذكر انشاء الله تعالى اسماء الفرق المبتدعة من المسلمين المتدينين بدين الاسلام) ساقطة في ب، د	٢٢ - (في د، م (الحسنات) ٢٤ - (الصحائف و) ساقطة في د ٢٥ - (كلها) ساقطة في ب ٢٦ - (في ب، د (تحمل) ٢٧ - (في د (التخيل)
٤١ - (ايضا) ساقطة في د	

فالجبرية: هم الذين انكروا عمل العبد وقالوا لا فعل
للآدمي ولا (٤٢) اختيار له في الافعال من الطاعة والمعصية
وكسبه وحركاته على مثال تحرك او راق الاشجار . وقالوا
العبد معذور في ارتكابه (٤٢) المعصية ولا يلام (٤٤) بها
وقولهم باطل لقوله تعالى : جزاء بما كانوا يعملون (٤٥)
وقوله تعالى : فمن شاء فليؤمن ومن شاء فليكفر (٤٦)

والقدرية: هم الذين قالوا ان الله ليس بخالق
لفعل العبد بل العبد خالق لفعله والعبد غير محتاج الى الله
تعالى (٤٧) في كسبه وطاعته . وقولهم باطل (٤٨) لقوله تعالى :
والله خلقكم وما تعملون (٤٩)

والكرامية: هم الذين تشبهوا الخالق بالمخلوق وقالوا
بجسميته وجوهريته . وقالوا له اليدان والرجلان مثل ايدينا
وارجلنا وله الجثة كجثتنا (٥٠) و(٥١) قالوا بان الله تعالى
محتاج الى مكان وزمان . تعالى (٥٢) عما يقول الظالمون علواً
كبيراً (٥٢) وانكروا قول الله تعالى : ليس كمثله شيء وهو
السميع البصير (٥٤) .

-
٤٢ - (لا) ساقطة في د	٤٧ - (تعالى) ساقطة في د، م
٤٣ - في ب (ارتكاب المعصية)	٤٨ - (والله) زائدة في د
٤٤ - في د (يلازم بهم)	٤٩ - سورة الصافات/ ٩٦
٤٥ - سورة سجدة/ ١٧، سورة	٥٠ - في ب (له الجثة كجثتنا)
الاحقاف/ ١٤، سورة الواقعة/ ٢٤	٥١ - (و) ساقطة في د، م
٤٦ - سورة الكهف/ ٢٩	٥٢ - في ب (يقولوا)
	٥٣ - (قوله) زائدة في م
	٥٤ - في د (العليم)، سورة الشورى/ ١١

والمعطلة: هم الذين قالوا بتعطيل صفات الله تعالى (٥٥)
وانكروا بقاءه والهيته وقدرته وارادته وسمعه وبصره وغيرها
من الصفات الالهية الربانية (٥٦).

والتواصب: هم الذين قالوا بكفر علي رضي الله عنه وقالوا
بوجوب عداوة علي ولم يقولوا باسلام اصحاب النبي عليه السلام
(٥٧). سوى ابي (٥٨) بكر وعمر رضي الله عنهما . وطعنوا في
جميع الصحابة رضي الله عنهم اجمعين (٥٩) وانكروا قول الله
تعالى: قل لا اسئلكم عليه (٦٠) اجراً الا المودة في القربى (٦١)
الروافض: هم الذين شتموا ابا بكر وعمر رضي الله
عنهما وطعنوا فيهما ولا يحبون غير علي رضي الله عنه .
وقال بعضهم بخيرية علي . وذهب بعضهم الى انه شريك
محمد في النبوة . وانكروا قوله تعالى (٦٢) ما كان محمد
ابا احد من رجالكم ولكن رسول الله وخاتم النبيين (٦٣)
الآية (٦٤) . وقوله عليه السلام (٦٥) لعلي: انت مني بمنزلة
هارون من موسى الا انه لاني بعدي (٦٦) . وقوله عليه الصلاة
والسلام (٦٧) . لو كان بعدي نبي لكان عمر (٦٨) . فختم به

-
٥٥ - (تعالى) ساقطة في ب	٦٤ - (الآية) ساقطة في د
٥٦ - في د (الديانية)	٦٥ - في ب (صلى الله عليه وسلم)
٥٧ - في ب (صلى الله عليه وسلم)	٦٦ - راجع لهذا الحديث: الترمذي، السنن، مناقب، ٢٠، واحمد بن حنبل
٥٨ - في د (ابو)	٦٧ - في ب، د (صلى الله عليه وسلم)
٥٩ - (اجمعين) ساقطة في ب، د	٦٨ - (عمر) ساقطة في د
٦٠ - (عليه) ساقطة في ب	
٦١ - سورة الشورى / ٢٣	
٦٢ - في م (قول الله تعالى)	
٦٣ - في ب (ما كان محمد ابا احد والى قوله خاتم النبيين)	

النبوة (٦٩). فلما ختم النبوة بمحمد صلى الله عليه وسلم (٧٠) ختمت الخلافة بعلي رضي الله عنه. قال الامام الاعظم ابو حنيفة رحمه الله تعالى (٧١) ان كل فرقة (٧٢) من هذه الفرق (٧٣) الستة المذكورة تنقسم (٧٤) الى اثني عشر فرقة فاجمع اثنان وسبعون. لكل واحد منها قول آخر وبدعة اخرى.

اما اقسام [القدرية] (٧٥) فاثني عشر .
القسم الاول : الواصلية . وهم قالوا بان المؤمن اذا ارتكب كبيرة مثل الزنا وشرب الخمر والسرقه لا يقال بانه مؤمن لان اطلاق الايمان ثناء عليه (٧٦). والحاصي لا يستحق للثناء .

الثاني : الهذيلية وهم منكرون لخلود المؤمنين (٧٧) في الجنة وخلود الكافرين في النار .
الثالث : الاصلحية . وهم قالوا بوجود الاصلح على الله تعالى (٧٨) للعباد وقالوا بانه لا يجوز ان يضل الله احدا من عباده . وانكروا قول الله تعالى : يضل من يشاء ويهدي من يشاء (٧٩) وقالوا بوجود ارسال الرسل على الله تعالى .

-
- ٦٩ - راجع لهذا الحديث : البخاري ٧٤ - في ب ، د (ينقسم)
الصحيح ، ادب ، ١٠٩ ؛ الترمذي ، ٧٥ - في الاصل (الجبرية) اما السنن ، مناقب ، ١٧ ؛ ابن ماجه ،
السنن ، جنائز ، ٢٧ ؛ احمد بن حنبل المسند ، ٤ / ١٥٤ ، ٢٥٢
٧٠ - في م (عليه السلام)
٧١ - (تعالى) ساقطة في ب ، د
٧٢ - في د (فرق)
٧٣ - في د (الفرقة)
٧٤ - في ب ، د (عليه ثناء)
٧٥ - في م (المؤمن)
٧٦ - (تعالى) ساقطة في ب ، م
٧٧ - سورة النحل / ٩٣

الرابع . المعمرية ، وهم قالوا بان الله تعالى (٨٠) خالق الاجسام . وكل جسم خالق لعرضه (٨١) . وانكروا قوله (٨٢) تعالى : هل من خالق غير الله (٨٣) الآية .
 الخامس (٨٤) : الكتابية ، وهم اعتقدوا بان (٨٥) لا وعد لاهل الطاعة ولا وعيد لاهل المعصية ولم يخلق الجنة والنار .
 السادس : اليمامية ، وهم انكروا وجوب صلاة الجمعة وقول الله تعالى : اذا نودي للصلاة من يوم الجمعة (٨٦) فاسعوا الي ذكر الله اي صلاة الجمعة .
 السابع : الجاحظية ، وهم قالوا بان العجم افضل من العرب .
 الثامن : البهشمية (٨٧) ، وهم قالوا بان من تاب (٨٨) عن معصية واحدة لا يصح توبته منها حتى يتوب من جميع المعاصي ومن قتل فهو مات قبل الاجل . وانكروا قول الله تعالى : فاذا جاء اجلهم لا يستأخرون ساعة ولا يستقدمون (٨٩) والمعتزلة منسوبة الي ابي الهاشم (٩٠) اليوم (٩١) .
 التاسع : الروندية (٩٢) ، وهم لم يجوزوا النسخ قبل الفعل وجوزوا قبل التمكن من الفعل .

٨٠ - (تعالى) ساقطة في ب	٨٦ - (اذا نودي للصلاة من يوم الجمعة)
٨١ - في م (لغرضه)	ساقطة في ب ، م؛ سورة الجمعة/٩
٨٢ - في ب (قول الله)	٨٧ - في م (البها شمية)
٨٣ - (الاية) ساقطة في ب ، د؛	٨٨ - في م (مات)
سورة الفاطر/٢	٨٩ - سورة الاعراف/٢٤
٨٤ - في د (الخامسة)	٩٠ - في م (الها شمي)
٨٥ - (لا وعد لاهل الطاعة و)	٩١ - (اليوم) ساقطة في ب
ساقطة في ب ، د	٩٢ - في ب ، د (الروندية)

العاشر : القاسطية، وهم قالوا بان الحرام ليس برزق
وقالوا بان آكل الحرام غير مرزوق برزق الله تعالى (٩٣)
ولم يروا الرزق الا الملك .
الحادي عشر : العوضية ، وهم لم يجوزوا دخول العبد الجنة
من غير طاعة وتحمل مشقة لانهم قالوا دخول النعيم في عيش
الطاعات وتحمل المشقات . وانكروا الميزان والشفاعة .
الثاني عشر : الخياطية (٩٤) ، وهم قالوا بان من نقض
العهد لا يستحق العقاب والوفاء بالعهود غير واجب وانكروا
قول الله تعالى : واوفوا بالعهد ان (٩٥) العهد كـان
مسؤلاً (٩٦) وقول الله تعالى : واوفوا بعهد الله اذا عاهدتم (٩٧)
[الجبرية] (٩٨) ايضا منقسم الى اثني عشر قسما ،
القسم الاول : المضطرية ، وهم اعتقدوا بان العبد لا فعل
له بالاختيار بوجه لا بالطاعة ولا بالمعصية وانكروا قول الله
تعالى (٩٩) لها ما كسبت وعليها ما اكتسبت (١٠٠)
الثاني : العجزية (١٠١) ، وهم قالوا بان العبد عاجز غير
قادر (١٠٢) على الاتيان بحق الله والامتثال به وانكروا قول
الله تعالى : لا يكلف الله (١٠٢) نفسا الا وسعها (١٠٤)

٩٣ - (تعالى) ساقطة في ب	٩٩ - في د (قول الحق)
٩٤ - في م (الخباطية)	١٠٠ - سورة البقرة/٢٨٦
٩٥ - في ب (فان)	١٠١ - في د،م (الفجرية)
٩٦ - سورة الاسراء/٣٤	١٠٢ - (قادر) ساقطة في ب
٩٧ - سورة النحل/٩١، (واوفوا بعهد الله	١٠٢ - (الله) ساقطة في ب
اذا عاهدتم) ساقطة في م	١٠٤ - سورة البقرة/٢٨٦
٩٨ - في الاصل (القدرية) واما الاصح ما اثبتناه	

الثالث : المفروغية ، وهم اعتقدوا بان الله تعالى خلق
الخليق كلها خلقاً (١٠٥) ولا يخلق بعده شيئاً من المخلوقين
(١٠٦) لكن يظهر الموجودات والمخلوقات (١٠٧) يوماً فيوماً
ساعة فساعة (١٠٨) ولحظة فلحظة على التدريج وانكروا قول
الله تعالى : كل يوم هو في شأن (١٠٩) .

الرابع : النجارية، وهم قالوا بان اولاد الكافرين في النار
النار البتة واولاد المؤمنين في الجنة البتة (١١٠) كذلك و
قال (١١١) اهل السنة لامدخل للظن في حكم الله تعالى
وذلك في مشية الله تعالى (١١٢) .

الخامس : (١١٣) الكسلبية وهم قالوا بان ثواب العبد ودرجاته
في الجنة لا ينقض بكسالته ولا يزيد بجهده والثواب والعقاب
لا يكونان في ازاد (١١٤) الطاعات والسيئات فلا جرم
ولا نقصان للعبد (١١٥) بالمعصية (١١٦) ولا نفع له بالطاعة
وانكروا قول الله تعالى (١١٧) : من عمل صالحا فلنفسه و من
اساء فعليها (١١٨) . وقوله تعالى : وهل يجازي الا الكفور (١١٩)
السادس : السابقة (١٢٠) ، وهم قالوا بان السقادة
والشقاوة وحكم بهما (١٢١) في الازل في حق كل واحد من

١٠٥ - (خلقاً) ساقطة في ب، د	١١٣ - (وهم) زائدة في د
١٠٦ - (و) ساقطة في د	١١٤ - في ب (ازاء)
١٠٧ - (المخلوقات) ساقطة في ب	١١٥ - (للعبد) ساقطة في ب
١٠٨ - (و) ساقطة في د	١١٦ - في ب (للمعصية)
١٠٩ - سورة الرحمن/٢٩؛ (وانكروا قول	١١٧ - (تعالى) ساقطة في د، م
الله تعالى كل يوم هو في شأن)	١١٨ - سورة فصلت/٤٦؛
ساقطة في ب، د	سورة الجاثية/١٥
١١٠ - (البتة) ساقطة في ب، م	١١٩ - سورة ساء/١٧
١١١ - (وقال) ساقطة في د	١٢٠ - في د (بقية)؛ في ب (البقية)
١١٢ - (تعالى) ساقطة في م	١٢١ - في د، م (بها)

اهلها (١٢٢) فالسعيد من سعد في الازل فلا نقصان عليه
 بارتكابه (١٢٣) المعصية. الشقي من شقي في الازل فلا فائدة
 له باتيانه بالطاعة. فالمطيع (١٢٤) والعاصي مساويان وانكروا
 قول الله تعالى . ام حسب الذين اجترحوا السيئات الآية(١٢٥)
 السابع: [الحبيرة] (X) وهم زعموا ان العبد اذا بلغ الى
 درجة (١٢٦) محبة المولى يرفع عنه تكاليف الشرع مثل الصوم
 والصلوة وغيرهما من الواجبات (١٢٧)
 الثامن(١٢٨) : الخوفية ، وهم قالوا بان لاخوف على
 المؤمنين وكل ما في القرآن من الوعيد فهو في حق(١٢٩)الكفار
 التاسع :التفكيرية ، وهم اعتقدوا بان من تعلم العلم
 صار متفكرا في العلم وناظرا فيه و (١٣٠) يرفع عنه الطاعة
 والخوف ويجب على الناس ان يبلغوه الى مراداته (١٣١)كلها
 وهو شريك في اموال الناس فمن استرد منه شيأ مما
 اخذه (١٣٢) من امواله فهو ظالم وانكروا قول الله تعالى
 انما يخشى الله من عباده العلماء (١٣٣) وقوله تعالى (١٣٤):
 ولا تأكلوا اموالكم بينكم بالباطل (١٣٥) وقوله تعالى(١٣٦) :
 ان الذين يأكلون اموال اليتامى ظلماً الآية (١٣٧).

١٢٢ - في د،م (اهلها)	١٣١ - في د (مرادانه)
١٢٣ - في د (بارتكاب)	١٣٢ - (اخذه) ساقطة في ب
١٢٤ - في د (والمطيع)	١٣٣ - سورة فاطر/٢٨
١٢٥ - سورة الجاثية/٢١	١٣٤ - (تعالى) ساقطة في ب
١٢٦ - في م (درجه)	١٣٥ - سورة البقرة/١٨٨
١٢٧ - في د (الواجبات)	١٣٦ - (تعالى) ساقطة في ب
١٢٨ - في ب (الثاني)	١٣٧ - (قوله تعالى ان الذين ياكلون
١٢٩ - في د (من الحق)	اموال اليتامى ظلماً الآية)
١٣٠ - (و) ساقطة في م	ساقطة في د،سورة النساء/١٠

(X) - الاصل في ثلاث نسخ (الجبرية) الاصح ما اثبتناه.

العاشر: الحسبية، وهم قالوا مثل ما قال التفكرية زعموا
 ان الدنيا مشتركة (١٣٨) بين الناس فلا يجوز (١٣٩) ان
 يسترد احد من احد (١٤٠) ان اخذ من ماله وانكروا قول
 الله تعالى: ولا تأكلوا اموالكم بينكم بالباطل، الآية (١٤١)
 الحادي عشر: المنكرية، وهم قالوا اذا ذكرت الله فلا
 تذكر مع ذكره (١٤٢) احدا ولا تجعل اسم احد قرينا باسم
 الله (١٤٣) فانه غير جائز وانكروا الشهادتين اللتين قال
 لهما المؤمنون لا اله الا الله محمد رسول الله .
 الثاني عشر: [المنائية] (١٤٤)، وهم قالوا بان العمل
 بالقرآن غير واجب وخطاب الله لا يوجب شيئا بل يجب
 الايقان (١٤٥) بما شهد بحسنه (١٤٦) القلب . فالحاكم (١٤٧)
 هو القلب لا غير خذ لهم الله تعالى (١٤٨) بما قالوا .
 والكرامية ايضا منقسمة الى اثني عشر قسما:
 الاول: المشبهة، وشبهوا الخالق بالمخلوق واثبتوا له الرأس
 والتم واليد والرجل واللحم والبشرة وانكروا قول الله تعالى:
 ليس كمثله شيء (١٤٩) في الارض ولا في السماء وهو السميع
 البصير (١٥٠).

١٣٨ - في م (مشركة)؟ في د (شركة)	١٤٥ - في د (الايقان)
١٣٩ - في د (ولايجوز)	١٤٦ - في م (حسب)
١٤٠ - في د (اخذ)	١٤٧ - في ب، د (قالحكم)
١٤١ - (بينكم بالباطل الآية)	١٤٨ - (تعالى) ساقطة في ب
ساقطة في د؛ (الآية) ساقطة في ب	١٤٩ - في م (ليس كمثله شيء
١٤٢ - في د (فلاتذكر)؟ في م (فلاتذكره)	وهو السميع العليم
١٤٣ - (الله) ساقطة في ب	١٥٠ - (في الارض ولافي السماء)
١٤٤ - في ب (المبائنية): في م (المباشية)	ساقطة في ب، سورة الشورى/١١)
وفي د (المبانية)	

الثاني:المجسمة (١٥١) وهم ذهبوا بان الله تعالى جسم وقال اهل السنة والجماعة (١٥٢) الجسم ما يتركب من شيئين وذلك غير جائز في ذات الباري تعالى من ذلك علوا كبيرا .

الثالث : الحدية، وهم زعموا بان الله تعالى له (١٥٣) حد والعرش محله ومقره (١٥٤). وقولهم باطل فان ذلك من سمات المخلوقين وهو غير مشابه بالمخلوقين (١٥٥). قال في حقه ليس كمثل شيء (١٥٦). فلا مثل له لا في الذات ولا في الصفات .

الرابع : الحلولية (١٥٧)، وهم اعتقدوا بان الله تعالى (١٥٨) حال في الصور الحسنة . وهم كافرون به — هذه الاعتقاد لعنهم الله (١٥٩) بما اعتقدوا (١٦٠) .

الخامس : [الشككية]، وهم قالوا لا يجوز ان يقال لاحد هو المطيع بامثاله لا طاعة ولا يجوز ايضا ان يقال هو العاصي بارتكابه المعصية فعسى ان يصرف الحال فيصير الحسن قبيحا ويصير القبيح حسنا .

السادس : المجردية وهم قالوا الايمان مجرد القبول وهو (١٦١) غير مشروط بالاعتقاد وانكروا قول الله تعالى :

١٥١ - في ب، د (المجسمة) ١٥٧ - في ب، د (الحولية)

١٥٢ - (الجماعة) ساقطة في ب، د . ١٥٨ - (تعالى) ساقطة في د .

١٥٣ - (الله) ساقطة في ب . ١٥٩ - (الله) ساقطة في ب .

١٥٤ - في د (مقرة) ١٦٠ - في ب (اعتقد) .

١٥٥ - في م (المخلوقين)؛ في د (للمخلوقين) ١٦١ - في م (هي)

١٥٦ - سورة الشورى ١١/

(X) الاصل في جميع النسخ الثلاث (الشاكية)

ومن الناس من يقول آمنا بالله وباليوم الآخر وما هم بمؤمنين. (١٦٢).

السابع : الوالهيية (١٦٣)، وهم قالوا العباد متحيرون في معرفة الله تعالى (١٦٤) و(١٦٥) لا يعرفه احد حق المعرفة وقال اهل السنة قوله تعالى وما قدروا الله حق قدره (١٦٦) في حق الكفار (١٦٧) وهم لا يعرفونه (١٦٨) حق المعرفة فالمؤمنون (١٦٩) يعرفونه حق المعرفة . فيجوز ان يعرفه المؤمن حق المعرفة. (١٧٠)

الثامن : العمدية وهم اعتقدوا بان الآثم من المؤمن لا يوجب العقوبة فانه غير (١٧١) عامد به (١٧٢) . بل بالخطاء واستيلاء النفس وقصده قضاء الشهوة لاختلاف الامر .

التاسع : السائئية، وهم زعموا ان الله تعالى خلق الخلايق فاهملهم ولم يجب عليهم شيء فمن آمن نجا من النار والصلاة والصوم والزكاة والحج غير واجبة عليه (١٧٤) . بل هي فضائل .

العاشر: [البهشمية] (١٧٥) وهم قالوا شرط الايمان العلم بالحلال والحرام بان يعرف ما هو حلال وما هو حرام .

---

١٦٢ - سورة البقرة/٨	١٦٩ - في د (المؤمنون)
١٦٣ - في ب (الواهلية)	١٧٠ - في ب ، د (حق معرفته)
١٦٤ - في ب ، د (معرفته تعالى)	١٧١ - (غير) ساقطة في ب
١٦٥ - (و) ساقطة في د	١٧٢ - في د (عامدية)
١٦٦ - سورة الانعام/٩١	١٧٣ - في د (عن)
١٦٧ - في م (المعرفة)	١٧٤ - في ب (عليهم)؟ (عليه)
١٦٨ - في د (لا يعرفون)	ساقطة في د
	١٧٥ - في ب ، د (النهسية)؟ في م (الناسية)

فان كنت غير معتقد بحله وحرمة فيجوز ذلك منك ولا قدح في ايمانك . قالت اهل السنة (١٧٦) بمجرد (١٧٧) العلم بالحلال والحرام لا يكون الشخص مؤمنا حتى يعتقد بانه حلال او حرام (١٧٨) .

الحادي عشر: السارقية ، وهم (١٧٩) زعموا ان من سرق فتصدق بدرهم فهو كفارة له . ومن زنى فغسله كفارة له ولا عقوبة له في الدنيا (١٨٠) ولا في الآخرة .

الثاني عشر: الحشوية ، وهم زعموا (١٨١) علي ان القياس غير جائز في الاحكام .

والمعطلة ايضا تنقسم (١٨٢) الى (١٨٣) اثني عشر قسما :
الاول : الجهمية ، وهم جوزوا الخروج على السلطان الظالم (١٨٤) .

الثاني: المخلوقية ، وهم (١٨٥) قالوا بخلق القرآن (١٨٦)
الثالث : اللفظية ، وهم (١٨٧) قالوا بان (١٨٨) اللفظ والملفوظ واحد . واللفظ غير مخلوق . وقراءة العبد غير مخلوقة . وانكروا قول الله (١٨٩) تعالى : والله خلقكم وما تعملون الآية (١٩٠) . وقال اهل السنة (١٩١) : القراءة واللفظ

١٧٦ - في ب (قال اهل السنة)؛	١٨٣ - (الي) ساقطة في ب ، د
في د (قالت السنة)	١٨٤ - (الظالم) ساقطة في ب ، د
١٧٧ - في د (مجرد)	١٨٥ - (هم) ساقطة في ب ، د
١٧٨ - في م (حلال وحرام)	١٨٦ - (كلام الله تعالى) زائدة في ب ، د
١٧٩ - (وهم) ساقطة في د	١٨٧ - (هم) ساقطة في ب ، د
١٨٠ - في د (لافي الدنيا)؛ في ب	١٨٨ - (بان) ساقطة في ب ، د
(لافي الدنيا في الاحرة)	١٨٩ - هي ب (قوله)
١٨١ - (زعموا) ساقطة في ب ، د	١٩٠ - (الآية) ساقطة في ب ، د؛
١٨٢ - في م (منقسم الي)	سورة الصافات ٩٦
١٩١ - في د (قالت السنة)	

والكتابة والحفظ مخلوق . والمقرو والمكتوب والمحفوظ ليس بمخلوق وهي غيرها .

الرابع : الواقفية (١٩٢) ، وهم قالوا بان (١٩٢) صفات الله مخلوقة الا الارادة والقدرة والعلم والتخليق والترزيق (١٩٤) . فانها قديمة وباقي صفاته ليست بقديمة .

الخامس : الشكية ، وهم قالوا لا نقول بان القرآن مخلوق او غير مخلوق وهذا كفر . (١٩٥) .

السادس : الواردية ، وهم (١٩٦) اعتقدوا ان المؤمنين غير وارد على النار وما (١٩٧) في القرآن من الوعيد فهو في (١٩٨) حق الكافرين . ومن دخل النار لا يخرج منها قط .

السابع : القبرية ، وهم (١٩٩) قالوا بنفي عذاب القبر وسؤال المنكر والنكير .

الثامن : الوزنية ، وهم انكروا الميزان الذي كان في يوم القيامة وهم (٢٠٠) قالوا لا يوزن اعمال العباد . وذكر الميزان في القرآن كناية عن العدل . فلا يكون الميزان بالمحسوس (٢٠١) يوم القيامة .

التاسع : الميلية ، وهم (٢٠٢) قالوا لاشفاعة يوم القيامة لاحد من الانبياء . لانها ميل وهو لا يكون في يوم القيامة .

---

١٩٢ - في ب (الواقفية)	١٩٧ - (ما) ساقطة في ب
١٩٢ - (بان) ساقطة في ب ، د	١٩٨ - (في) ساقطة في ب
١٩٤ - (الترزيق) ساقطة في ب ، م	١٩٩ - في م (الكفار)
١٩٥ - (الخامس الشكية وهم قالوا	٢٠٠ - (وهم) ساقطة في د
لانقول بان القرآن مخلوق او	٢٠١ - (هم) ساقطة في ب ، د
غير مخلوق وهذا كفر) ساقطة في ب	٢٠٢ - في م (المخصوص) ؛
١٩٦ - (وهم) ساقطة في ب	في ب (المحسوس)

العاشر: الحرقية، وهم ذهبوا الى ان الكفار احترقوا في النار دفعة واحدة، ثم بقو محروقين (٢٠٣) ولا يكون عليهم بعد ذلك الم و عذاب .
 الحادي عشر (٢٠٤): الفانية، وهم قالوا بان الجنة والنار صارتا فانيتين، ولا يبقى سوى الله تعالى .
 الثاني عشر: القرمطية، ويقال لهم ايضا (٢٠٥) الزنادقة وهم قالوا بتغسيل (٢٠٦) الحائض رأسه وبدنه ببول البقر ويسجدون البقر (٢٠٧). وباحوا الاتيان بالنساء مطلقا .
 والزنادقة قالت (٢٠٨) لاصانع للعالم . وقال بعض الزنادقة ايضا (٢٠٩) ارسال الرسل ليس بحق ، لعنهم الله (٢١٠) بما قالوه .

والناصبية (٢١١) ايضا منقسمة الى اثني عشر قسما :
 الاول: المحكمة وهم زعموا ان عثمان وعليا (٢١٢) صارا كافرين وينسبون الى الضلال (٢١٣) الطلحة (٢١٤) والزبير والمعاوية ولا يجوزون الاحكام في الحوادث الشرعية (٢١٥) وقالوا بكفر من (٢١٦) حكم فيها .

٢٠٢ - (وهم) ساقطة في ب	٢١١ - في ب (لعنهم بما قالوه)
٢٠٤ - (محروقين) ساقطة في ب، د	٢١٢ - في ب (النواصب) ؛ في م (الناصبية)
٢٠٥ - في د، م (والحادي عشر)	٢١٣ - (رضي الله عنهما) زائدة في ب
٢٠٦ - (صارتا) ساقطة في د	٢١٤ - في ب، د (وينسبون الضلال الى الطلحة وزبير)
٢٠٧ - (ايضا) ساقطة في د	٢١٥ - في د (الشرعية)
٢٠٨ - في د (لتغسل الحائض) ؛ في ب (تغسل الحائض)	٢١٦ - في ب (يكفر من) ؛ (ان) زائدة في د .
٢٠٩ - (لهم) زائدة في م	
٢١٠ - (ايضا) ساقطة في ب، د	

- و(٢١٧) الثاني: الازرقية ،وهم قالوا بوجوب اطاعة امر السلطان معصية كانت او طاعة . واحلوا دم من لم يطع امر السلطان . وقالوا بحلية مال (٢١٨) المسلمين بامر السلطان .
والثالث : الحفصية،(٢١٩) وهم جوزوا نكاح الام والاخت وقالوا بكفر من ارتكب كبيرة .
الرابع : الحازمية ،وهم(٢٢٠) لايعتقدون حلية الغنائم ولايجوزون احد الكفار بالاسرة (٢٢١) والخمزية منهم(٢٢٢) وهم (٢٢٣) قالوا لايصح ايمان من لايعلم (٢٢٤) اسم والد(٢٢٥) الرسول واسم جده .
والخامس : الشمراخية،وهم اعتقدوا بان المحبة لـ استحكمت في العبد ترفع (٢٢٦) عنه الخدمة والعبادة وتسقط عنه الواجبات . ولما صار العبد صاحب الحال .يجوز(٢٢٧) عليه ان يكون مع الاجنبية في الخلق .
السادس : الاخنسية(٢٢٨) وهم(٢٢٩) ذهبوا الى ان الصدقة والدعاء من الاحياء لاينفع للاموات (٢٣٠) ولايبليغ اليهم ثوابها .، انكروا قول الله تعالى : علمت نفس ما قدمت واخرت (٢٣١)

٢١٧ - (و) ساقطة في ب	٢٢٥ - (والد) ساقطة في م
٢١٨ - في ب،م (بمال)	٢٢٦ - في ب (ترتفع)
٢١٩ - في د (الحفصية)	٢٢٧ - في م(صاحب الحلال لايجوز)
٢٢٠ - (هم) ساقطة في ب،د	٢٢٨ - في م (الجنبية)
٢٢١ - في ب (الاسيرية)	٢٢٥ - (وهم) ساقطة في ب
٢٢٢ - في د،ب(والخمزية ومنهم)	٢٣ - في م (الامهات)
٢٢٣ - (هم) ساقطة في ب،م	٢٣١ - سورة الانفطار/هـ
٢٢٤ - (اسماء الله تعالى جميعا ولايصح ايضا ايمان من لايعلم)ساقطة في ب	

السابع : العبدية ، وهم قالوا (٢٢٢) على ان اولاد المسلمين لما ماتوا قبل البلوغ لايجوز (٢٢٣) عليهم الصلاة . ولا يجوزون نكاح (٢٢٤) غير البالغة ولا يعتقدون (٢٢٥) بانهم اتبعا لابائهم وامهاتهم .

الثامن : الميمونية ، وهم يجوزون نكاح البنت و بنت البنت (٢٢٦) وبنت الابن وقالوا بان سورة يوسف ليست من القرآن . ولا يجوزون الخلافة لغير الهاشمي .

التاسع : الشيبانية ، وهم يجوزون خلافة المرأة وامارتها ويجوزون الخروج على السلطان الظالم .

العاشر : اليزدية ، وهم قالوا يجيء رسول اخر من العجم وينسخ (٢٢٧) دين محمد عليه السلام (٢٢٨) لعنهم الله ما قالوه .

الحادي عشر : الكذبية ، وعندهم لا يصح الصلاة مع السراويل وينصبون سترة (٢٢٩) بين يدي المحراب ويعلقون (٢٤٠) به الازار ولا يجوز عندهم البول والغائط على الارض .

والثاني عشر : الكنزية ، وهم (٢٤١) قالوا اليسوم لا نعلم (٢٤٢) من المؤمن على الحقيقة؟ فلا تدفع الزكاة الى احد ، لان الزكاة تدفع الى المؤمن الحقيقي ، والمؤمن الحقيقي غير

-
٢٢٢ - (فالوا) ساقطة في ب ، د	٢٢٩ - في ب (سترا)؛ في د (وتدا)
٢٢٣ - في م (لايجوزوا)	٢٤٠ - في د، م (يعقلون)
٢٢٤ - في ب (انكاح)	٢٤١ - (هم) ساقطة في ب ، د
٢٢٥ - في ب (يعتقدوا)	٢٤٢ - في ب ، م (يعلم)
٢٢٦ - (بنت البنت) ساقطة في ب ، د	
٢٢٧ - في د (نسخ)	
٢٢٨ - في ب (عليه الصلاة والسلام)؛	
(عليه السلام) ساقطة في م	

معلوم اليوم . فيبقى المال في الارض حتى يبلغ اللـ الى المستحقين اذا شاء .

والروافض منقسمة (٢٤٢) ايضا (٢٤٤) الى اثني عشر قسما (٢٤٥) :

الاول : الكاملة، وهم قالوا بكفر من تابع (٢٤٦) ابا بكر ولم يقولوا بعصيان ابليس بترك السجدة (٢٤٧) لآدم عليه السلام .

الثاني : الشريكية، وهم زعموا ان علياً كان شريك محمد (٢٤٨) في النبوة عليه الصلاة والسلام (٢٤٩) .

الثالث (٢٥٠) : الاسحاقية (٢٥١)، وهم قالوا بان النبوة لاتنقطع الى يوم القيامة ومن علم علم اهل البيت وعلم تفاسير القرآن فهو نبي خذلهم الله (٢٥٢) بما قالوا .

الرابع : الباطنية، ويقال لهم الامامية وهم قالوا بان الله تعالى ارسل جبرائيل عليه السلام (٢٥٢) الى علي بالوحي فغلط جبرائيل عليه السلام (٢٥٤) . وجاء الى محمد بالوحي وقالوا في الاذان ، اشهد ان عليا رسول الله وقال بعضهم الامامة لاولاد علي وليت لغير (٢٥٥) . وبهذا الاعتبار ، يقال لهم الامامية .

-
٢٤٢ - في ب، د (انقسمت)	٢٤٩ - في ب، د (صلى الله عليه وسلم)
٢٤٤ - (ايضا) ساقطة في ب، د	٢٥٠ - في ب (الثاني)
٢٤٥ - (ايضا) زائدة في ب، د	٢٥١ - في د، م (اسحاقية)
٢٤٦ - (تابع) ساقطة في د	٢٥٢ - (الله) ساقطة في د
٢٤٧ - في م (السجود)؛ في ب (ان عليا شريك محمد في النبوة)؛ في د	٢٥٣ - (عليه السلام) ساقطة في ب، د
	٢٥٤ - (عليه السلام) ساقطة في ب
٢٤٨ - (النبوة) ساقطة في م	٢٥٥ - في م (لغيرهم)

- الخامس : التماثلية، ويقال لهم التفويضية وذهبوا الى ان خالق المكونات محمد عليه السلام . لان الله تعالى فوض تدبير العالم بخلقه اليه اي الى محمد عليه الصلاة والسلام (٢٥٦).
- السادس : التناسخية، قالوا لما مات احد يدخل روحه في جسد اخر فروح المسيئين يدخل في بدن (٢٥٧) المسيئين . وروح المحسنين يدخل في (٢٥٨) بدن المحسنين .
- السابع : المنصورية ، وهم يقولون ليس شيء من المأكولات بحرام وما هو حرام بحكم القرآن فهو حب ابي بكر وعمر رضي الله عنهما (٢٥٩) فانه لايجوز حبهم .
- الثامن : المقنعية (٢٦٠) وهم قالوا الاتيان باي نساء حلال بغير نكاح ويجمعون النساء . وكل رجل (٢٦١) يأخذ امرأة مما شاؤا . قالوا هذا صيد، والصيد حلال .
- التاسع : الخطابية، وهم قالوا بحلية شهادة الزور ويشهدون بغير العلم والرؤية .
- العاشر : السبائية، (٢٦٢) وهم قالوا بالهية علي . وقالوا بان عليا حيّ يكون في الهواء ويدور حول العالم ، والرعد صوته ويرجع الى الدنيا وينتقم (٢٦٣) من اعدائه .

---

٢٥٦ - (لان الله تعالى فوض تدبير	٢٥٩ - (رضي الله عنهما)
العالم بخلقه اليه اي الى محمد	ساقطة في ب ، م
عليه الصلاة والسلام)ساقطة في د	٢٦٠ - في د (المعنقية)
واما في ب (عليه الصلاة و السلام)	٢٦١ - (رجل)ساقطة في ب ، د
سقطت فقد	٢٦٢ - في م (السينائية)
٢٥٧ - (في) ساقطة في ب ، د	٢٦٣ - في ب (ينقم)
٢٥٨ - (في) ساقطة في ب ، د	

الحادي (٢٦٤) عشر : الهاشمية، وهم قالوا بحد اللسـه ونهايته وقالوا بطوله وعرضه وزعموا ان طوله وعرضه متساويان. وقالوا بانه تعالى مستقر على العرش. وقالوا بان الانبياء غير معصومين .

الثاني عشر : الزيدية ، وهم زعموا انهم تبع لزيد بن علي ولا يبغضون ابا بكر ولكن يقولون انه مخطيء وقالوا من ادعى الخلافة من اولاد علي يجب على اهل العلم (٢٦٥) نصرته . هذا بعض مقالات الفرق الاسلامية واعتقاداتهم وكلهم على غير الحق الا اهل السنة والجماعة فانهم على الحق . والحق معهم حيثما كانوا نصرهم الله وخذل من خالفهم في مذهبهم وامر دينهم (٢٦٦) .

اللهم ارنا الحق حقاً وارزقنا (٢٦٧) اتباعه، وارنا الباطل باطلا ، وارزقنا (٢٦٨) اجتنابه ، واحينا (٢٦٩) ما احيينا على السنة والجماعة (٢٧٠) وامتنا اذا توفيتنا (٢٧١) على التوحيد والشهادة ، آمين ، بحرمة سيد الانبياء والمرسلين والحمد لله رب العالمين . تم (٢٧٢) .

٢٦٤ - في د (الحاد عشر)	٢٧٢ - (بحرمة سيد الانبياء والمرسلين والحمد لله رب العالمين)
٢٦٥ - في ب (الحق)	ساقطة في ب
٢٦٦ - (آمين) زائدة في م	في ب (تمت الرسالة بعون
٢٦٧ - في د (فارزقنا)	عنايتك الله تعالى وحنن توفيقه
٢٦٨ - في د (فارزقنا)	في اليوم الثامن من شهر ربيع
٢٦٩ - في د، م (واحيينا)	الآخر سنة خمس وتسعين والـ (تم)
٢٧٠ - (الجماعة) ساقطة في ب	ولم ترد تاريخ النسخ الا في
٢٧١ - في د، م (توفنا)	هذه النسخة .